

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

**Biljana Vučenović**

**MEDIJSKA REPREZENTACIJA ŽENSKE**

**PRIMER: Naša žena**

**Diplomsko delo**

Ljubljana, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

**Biljana Vučenović**

Mentorica: doc. dr. Karmen Erjavec

**MEDIJSKA REPREZENTACIJA ŽENSKE**

**PRIMER: Naša žena**

**Diplomsko delo**

Ljubljana, 2006

## **MEDIJSKA REPREZENTACIJA ŽENSKE (PRIMER: Naša žena)**

Diplomsko delo se ukvarja z medijsko reprezentacijo ženske. Za primer si vzame eno najstarejših slovenskih ženskih revij Naša žena. Ta izhaja od leta 1941, zato se zdi primerna za ugotavljanje tez, ki si jih postavimo v uvodu diplomskega dela. V teoretičnem delu s pomočjo obstoječe literature s področja medijske reprezentacije, medijskega diskurza, raziskovanja vpliva medijev na občinstvo in različnih pristopov, ki so doslej obravnavali reprezentacijo, predstavimo pojme medijski diskurz, ideologija, reprezentacija, stereotipi, medijska reprezentacija spola in ženske revije. Empirični del skuša najti odgovore na vprašanja: ali se medijski diskurz revije Naša žena spreminja glede na družbeno-politični kontekst in ali revija ohranja stereotip o tradicionalni vlogi ženske, zanima nas tudi, ali je v diskurzu Naše žene moč opaziti prehod iz borke, družbeno-politične delavke v gospodinjo in spolni objekt. Ugotavljamo pa tudi, ali vladajoča ideologija vpliva na diskurz revije. V zaključku predstavimo ugotovitve, do katerih smo prišli s pomočjo kritične diskurzivne analize, in predlagamo poglobljeno študijo o vlogi novinarstva pri ohranjanju stereotipa o družbeni vlogi ženske.

**Ključne besede:** mediji, reprezentacija žensk, stereotipi, Naša žena, ideologija

## **MEDIA REPRESENTATION OF WOMAN (CASE STUDY: Naša žena)**

Paper is dealing with representation of women. Its case study is one of the oldest slovenian women magazines Naša žena (Our woman). It is being published since 1941 and that is the main reason for our research. The teoretical part of the paper tries to explain media representation, media discourse, researches on media influence, different ways of representation, ideology, stereotypes, media representation of gender and women magazines. Empirical part using critical discourse analysis tries to find out the answers on changes of media discourse in women magazine Naša žena in different historical periods or possible influence of the dominant ideology on the dicourse of the magazine. We were also interested in conservative social role of woman- thoes the magazine preserve it through the time. In the conclusion we present the results of our critical discourse analysis on Naša žena and make some suggestions on wider study of the role of journalism in preserving the stereotype of conservative social role of women.

**Key words:** media, representation of woman, stereotypes, ideology

## KAZALO:

KAZALO: .....	4
1. UVOD .....	5
2. MEDIJSKI DISKURZ IN IDEOLOGIJA .....	7
2.1 Diskurz .....	8
2.2 Ideologija .....	9
3. REPREZENTACIJA .....	12
3.1 Stereotipi .....	14
4. MEDIJSKA REPREZENTACIJA SPOLA .....	17
4.1 Spol .....	17
5. ŽENSKÉ REVIJE .....	23
6. KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA .....	25
6.1 Analiza Naše žene .....	27
6.1.1 Naša žena pred in med drugo svetovno vojno .....	28
6.1.2 Naša žena po vojni .....	36
6.1.3 Naša žena v obdobju tranzicije .....	47
7. ZAKLJUČEK .....	58
8. LITERATURA IN VIRI .....	61

## 1. UVOD

V peti številki revije Naša žena leta 1981 lahko med drugim preberemo nekaj vsebinskih smernic uredništva revije: *»Na straneh Naše žene sledimo našemu družbeno ekonomskemu razvoju in hkrati družbeno političnemu osveščanju torej zorenju žensk. Prikazana je pot našega socialističnega samoupravnega sistema, ko delavci in občani neposredno prevzemajo odgovornost za celovit družbeni razvoj in ko nekoč ženska vprašanja postopoma preraščajo v družbena. Ob tem razvoju spremljamo tudi spreminjanje organiziranosti žensk.«* (Naša žena 1981: št. 5, str. 16).

Kako Naša žena nagovarja občinstvo ob začetku izhajanja, med drugo svetovno vojno, v obdobju socializma in kako danes? Kakšne so razlike, če sploh so? Ali vladajoča ideologija sooblikuje diskurz Naše žene? Kakšna je vloga revije pri reprezentaciji žensk?

Naša žena je ena najstarejših slovenskih ženskih revij, ki je začela izhajati leta 1941, in prav zato se zdi primerna za ugotavljanje morebitnih sprememb v novinarskem diskurzu skozi zgoraj omenjena obdobja. Kot ženska revija govori neposredno ženskam. Na kakšen način reprezentira žensko in kako kot ženska revija obnavlja stereotipe o vlogi žensk, če jih?

Namen diplomskega dela je odgovoriti na zgoraj zastavljena vprašanja. Metoda za ugotavljanje resničnosti tez bo kritična diskurzivna analiza na makro ravni reprezentacije, opravili pa jo bomo longitudinalno. Za vzorec raziskave si bomo vzeli izvode revije, razdeljene v tri dele: prvi del bodo izvodi, ki so izšli med drugo svetovno vojno, drugi del bodo zajemali izvodi, ki so izšli po drugi svetovni vojni, in sicer do leta 1955 ter izvodi, ki so izšli med leti 1975 in 1985, tretji del pa se bo oprl na ugotovitve sociologinje Ksenije H. Vidmar (2002), ki je raziskala izvode Naše žene, izdane med letom 1991 in letom 2001.

Naše teze, ki jih bomo skušali potrditi ali ovreči v diplomskem delu, pa so:

- Medijska reprezentacija ženske se v reviji Naša žena spreminja glede na družbeno-politični kontekst, hkrati pa revija ohranja stereotip o tradicionalni vlogi ženske.
- V diskurzu Naše žene je pri ugotavljanju družbene vloge ženske moč opaziti prehod iz borke in družbeno-politične delavke v gospodinjo in spolni objekt.
- Vladajoča ideologija vpliva na diskurz Naše žene.

Preden se bomo lotili analize, bomo predstavili teoretična izhodišča, ki naj bi nam pomagala potrditi ali ovreči zastavljene teze. Naslednje poglavje namenjam medijskemu diskurzu in ideologiji. Predstavili bomo pojma diskurz in ideologija. V tretjem poglavju bomo pozornost namenili reprezentaciji in v okviru tega poglavja pojasnili pojem stereotip. Četrto poglavje namenjam medijski reprezentaciji spola. V okviru tega pojasnimo pojem spol in razliko med biološkim in družbenim spolom, zanima pa nas predvsem vpliv medijev na družbeno konstrukcijo spola. Ker nas v diplomskem delu zanima medijska reprezentacija ženske v reviji Naša žena - ta se vse od začetka izhajanja pa do danes opredeljuje kot ženska revija - , pa v petem poglavju pozornost namenjam ženskim revijam. Šesto poglavje je najprej namenjeno predstavitvi metode, s katero se bomo lotili analize diskurza Naše žene, nato pa po zgoraj omenjenih obdobjih analiziramo besedila. V sklepnem, sedmem poglavju, bomo predstavili naše ugotovitve in potrdili ali ovrgli zastavljene teze.

## 2. MEDIJSKI DISKURZ IN IDEOLOGIJA

Množični mediji imajo središčno vlogo v naši družbi, vplivajo na preživljanje prostega časa in na našo precepcijo politične in družbene realnosti (Erjavec 2000: 672). Večino političnih informacij dobimo iz sekundarnega vira, iz medijev. Mediji so kot bistveni dejavnik sekundarne socializacije ključni dejavniki politične socializacije. Vsak član sodobnega medijskega občinstva je medijsko socializiran, saj se ni mogel izogniti vplivu množičnih medijev (Erjavec 2000: 674). Politična socializacija lahko prek medijev poteka neposredno ali posredno. Pri neposredni socializaciji gre za bolj ali manj namensko selekcijo in izpostavljenost medijskim vsebinam, ki poteka vsak dan od otroštva naprej. Posameznik, kot ugotavlja avtorica, spozna družbeno realnost prek medijev. Ti s posredovanjem informacij vsak dan razširjajo območje posameznikove realnosti, saj vse tisto, kar ni dostopno njegovemu neposrednemu izkustvu, dobi prek množične komunikacije. V tem procesu so mediji pomembni kot viri informacij in zato tudi kot dejavniki socializacije. (Erjavec 2000: 675). Množični mediji krepijo dominantno ideologijo, legitimizirajo družbeni red in vzdržujejo status quo v družbi. Medijske analize (Glasgow University Media Group v Erjavec 2000: 675) namreč kažejo, da je mogoče z uporabo subtilnih jezikovnih in vizualnih tehnik izkrivljati podobo družbene realnosti ter da je mogoče družbene skupine iz različnih družbenih slojev predstaviti neenakopravno in s predsodki.

V konzumiranju medijskih vsebin je treba upoštevati pomembnost jezika. Jezik je družbeno ustvarjen simbolni sistem (Erjavec 2005: 282). Ta simbolni sistem oz. red obstaja v obliki družbeno in zgodovinsko določenih diskurzov in je ustvarjen s strani legitimnih družbenih institucij (sem spadajo npr., zakoni, družina, izobraževalni sistem in cerkev).

Družbeni in zgodovinski diskurzi oblikujejo »normalnega« posameznika ali posameznico tako, da »oblikujejo izjave o tem, kaj je človek« (Seifert v Erjavec 2005: 282). S tem ne odkrivajo osnovne resnice, ampak v svet postavljajo diskurzivno določene objekte.

Za analizo medijskega diskurza motiv pisca ni pomemben, ker pomen teksta ne izhaja iz zasebnega motiva pisca, ampak je vedno izraz diskurzive kulture, ki jo ljudje

zasedamo. Stvari, ki jih novinarji pišejo, snemajo ali pripovedujejo, so instance diskurzov, manifestacija enega ali več diskurzov ali trenutki, ko imajo posebni diskurzi možnost konstruirati nek dogodek na tak način in ne na drugačen. (Luthar 2001: 204) Pomen tega, kar je izrečeno, je torej odvisen od splošnega konceptualnega okvira, znotraj katerega je nekaj upovedovano. V tem smislu je diskurz neke vrste referenčni okvir za pripovedovanje o politiki, prebežnikih, nasilju nad ženskami, romantični ljubezni. Diskurzi se torej artikulirajo v stvareh, ki jih ljudje napišejo in povedo, pomen stvari pa je odvisen od diskurzivnega konteksta, znotraj katerega se pojavijo. Eden glavnih bojev, ki se odvija prek medijev, je boj za pomen oz. Boj za definiranje enega stanja (oblike bivanja) kot naravnega in drugega kot nenaravnega. Zdrav razum gre torej z roko v roki s konstrukcijo konsenza na podlagi reprezentacije kulturno in historično konstruiranih fenomenov kot v biologiji ali avtentični zgodovini utemeljenih, torej naravnih. (Luthar 2001: 210). Po Lutharjevi ideološki diskurz torej deluje na dva načina: tako, da naturalizira to, kar je kulturno in historično proizvedeno, in s kolonizacijo zdravega razuma. Ideološka produktivnost naturalizacije je ravno v tem, da pomene, ki so utemeljeni v kulturi, zgodovini, ekonomiji, ....in torej spremenljivi, konstruira kot naravne. To pa pomeni, da postanejo brezčasni, univerzalni, utemeljeni v naravi in torej v večini. Tekstualno orodje vzpostavljanja konsenza je javna govorica medija kot govorica impliciranega bralca – časopisna različica govorice občinstva, ki ga medij nagovarja. Ta jezik je model ali hipoteza jezika »idealnega« občinstva, zato bi mu lahko rekli »naturalizirani diskurz«. Ta govorica se vzpostavlja kot naravna in pri tem prepričuje, da bi se druge govorice uveljavile kot naravne ali prav tako nenaravne.

## **2.1 Diskurz**

Diskurz je omejena celota vedenja in načinov njegove rabe, posebnem, prepoznavnem načinu pojmovanja pojavov, njihovega osmišljanja prek besed, podob, odnosov med njimi (Kamin 2004:88). Diskurzi organizirajo načine, na katere nek fenomen mislimo, in načine, na katere se z njimi ukvarjamo. Neločljivo so povezani z ineteresi močnih posameznikov in družbenih skupin ter prek tega z odnosi moči in sociokulturnimi ter družbenoekonomskimi razmerami, saj so diskurzi tisti, ki določajo, kdo je pooblaščen za izrekanje sodb ali mnenj o določnem pojavu (Režek 2005: 9).



Diskurz je sistem izjav, ki konstruirajo objekt, o katerem govorijo. Zadeva vrsto pomenov, zgodb, izjav, ki producirajo posebno verzijo dogodkov, odnosov (Luthar 2001: 211). Ne gre torej za vprašanje, kako mediji (njihova sporočila) učinkujejo na misli, emocije, stališča občinstva, ali govorijo resnico ali razširjajo neresnico, temveč za vprašanje, kakšno skupnost konstruirajo s tem, ko konstruirajo posameznika kot člana določene kulture in družbe.

Pomembna je vloga razmerij moči in podrejenosti v narativnih konstrukcijah. Samopriprave niso le rezultat komunikacij med posamezniki, temveč odražajo razmerja moči med ljudmi (Potter in Wetherell v Ule 2000: 235). Feministične avtorice in avtorji še posebej opozarjajo na velik napor, ki je potreben, da prodremo v potencial narativnih oblik, ki odpirajo in zapirajo prostor svobode posamezniku ali posameznici, da odpremo pot takšnim oblikam socialne pripovedi, ki ne podpirajo socialnega razlikovanja in vstopajo v zares odprt proces medsebojnega narativnega pogajanja. Pripovedovanje »starih« zgodb ali preoblikovanje starih zgodb govori nekaj o razmerjih moči in je pomembno za nadaljni razvoj oblik diskurzov.

Če bomo analizirali novinarski diskurz Naše žene, moramo opredeliti tudi novinarski diskurz. Po M. Košir (1988: 39) ta obravnava družbene dogodke in ne privatne, take, ki zanimajo širok krog občinstva in ne le nekaterih posameznikov (Košir 1988: 39). Novinarski diskurz ne širi spoznavnega polja naslovnikovega sveta, ampak utrjuje že sprejete in množično uveljavljene slike sveta. Praviloma se giblje v polju spoznanega in znanega, čeprav mu je imanentno, da sporoča novosti. Ne gre pa za novosti, ki bi razbijale uveljavljene podobe, ampak za take, ki te podobe samo potrjujejo (Košir 1988: 39). Koširjeva novinarsko besedilo opredeli kot po intenciji enopomensko pisno in grafično celoto v množično komunikacijskem dejanju, katere funkcija je ažurno poročanje o aktualnih dogodkih družbeno konstruirane stvarnosti tako, kakor so se ti dogodki zgodili v okviru kolektivnih mehanizmov precepcije, z določitvijo kraja, časa in nosilca(cev) dogajanja, ki morajo pripadati skupnemu referencialnemu univerzumu sporočevalca in naslovnika (Košir 1988: 90).

## **2.2 Ideologija**

Ker bomo z analizo tekstov Naše žene ugotavljali tudi vpliv vladajoče ideologije na diskurz revije, se zdi smiselno opredeliti ta pojem. Ideologija vladajočega razreda postane

vladajoča ideologija z vzpostavitvijo ideoloških aparatov države (Althusser 2000:109). Med te aparate Althusser uvrsti naslednje ideološke aparate: verski, šolski, družinski, pravni, politični, sindikalni, informacijski in kulturni (Althusser 2000: 70).

S pojmom ideologija razumemo simbolični mehanizem, ki služi kot povezujoča, združevalna sila v družbi (Poler Kovačič 2005: 105). Deluje prek danih vrednot. Ideološka raven si podreja vse druge v hierarhiji vplivov na medijske vsebine, kar pomeni, da vsi proces na nižjih ravneh delujejo v smeri sorodnega vzorca sporočil.

Vsaka družba si poskuša zagotoviti svoj neprekinjen obstoj. Ohranja se z reprodukcijo svojih institucij in s strukturo družbenih odnosov. Te institucije in družbena razmerja pa vedno utelešajo strukture moči in neenakosti. Družba ne more legitimno obstajati, če si ne zagotovi delovanja razmerja moči z določeno legitimnostjo v življenju ljudi. Eden izmed načinov, s katerim se to lahko doseže, je uporaba sile, drug, manj nasilen način, pa je uporaba *ideologije*, ki nam skuša definirati realnost na določen način. Z ideologijo se namreč zagotovi, da ljudje sprejmejo določen način razmišljanja in videnja sveta (Grossberg v Štih 2005: 21).

Ideologija igra po Gramsciju ključno vlogo pri reprodukciji obstoječih družbeno-ekonomskih odnosov. (Stankovič 2002: 24). Gramsci ideologijo razume kot množico idej, pomenov in praks, ki so, kljub temu, da se predstavljajo kot univerzalne resnice, zemljevidi pomenov, ki podpirajo oblast določenih družbenih skupin (Barker v Stankovič 2002, 25).

Kakšna je povezava med diskurzom in ideologijo? Diskurzi delujejo ideološko, ko tipi praks in tipi diskurzov delujejo v smeri nevtralizacije z namenom vzdrževanja neenakih odnosov moči. Institucionalne prakse, ki jih ljudje izvajajo samodejno, ne da bi o njih razmišljali, namreč pogosto utelešajo predpostavke, ki posredno ali neposredno legitimizirajo odnos moči. Ideologija ima moč varovanja določenih praks kot univerzalnih, samoumevnih, zato ima neprecenljiv pomen kot dopolnilo ekonomski in politični oblasti. Ideologija se izvaja v diskurzu, ki ima največjo moč takrat, ko skozenj ljudje postanejo del njega oziroma vanj

privolijo. Ko vanj privolijo, ga reproducirajo in utrjujejo, skozenj pa obstoječe odnose v družbi (Fairclough v Kamin 2005: 93).

Diskurzi nas konstituirajo kot družbene subjekte: raba jezika vedno oblikuje družbene identitete, družbene odnose in sisteme vedenja in verovanja. Velja pa tudi obratno. Na eni strani diskurz oziroma družbena raba jezika reproducira in vzdržuje družbene strukture, na drugi strani pa vendarle obstaja tudi možnost, da se človek z družbenimi strukturami sooči in jih morda tudi preoblikuje (Fairclough v Kamin 2005: 96).

Kljub prizadevanjem medijev, da bi bili neodvisni, pa jim to ne uspeva vedno. Vsaka družba nadzira svoje medije v skladu s svojimi politikami in potrebami ( Rivers in Schramm v Poler 1997: 90). Nadzor je lahko pravni, politični, ekonomski ali družbeni. Novinarstvo je podrejeno bodisi politiki (državi, političnim strankam, interesnim skupinam) ali ekonomiji (oglaševanje), ali pa kar obema (Splichal v Erjavec 1999:139).

Novinar je kot posameznik omejen po eni strani z vrednostnim sistemom, poklicnimi etičnimi normami, zakonskimi določili in po drugi strani z organizacijskimi nadzornimi mehanizmi, kot so na primer lastniška struktura, upravljanje, uredniško trženje. Vsi z neposrednimi ali posrednimi pritiski vplivajo na vsebino objavljenih sporočil (Erjavec 1999: 139). Iz tega lahko sklepamo, da vladajoča ideologija vpliva na novinarstvo in na delo medijev na sploh.

### 3. REPREZENTACIJA

Reprezentacija je pomemben del procesa, v katerem nastajajo pomeni, ki se izmenjujejo med pripadnicami in pripadniki določene kulture (Hall 1997: 61). Proces se dogaja z uporabo jezika, znakov in podob, ki reprezentirajo določene stvari. Reprezentacija je proces, s katerim pripadnice in pripadniki določene kulture uporabljajo jezik za produkcijo določenih pomenov. V vsaki družbeni interakciji, v kateri sodelujemo, se pomeni nenehno producirajo in izmenjujejo. Tudi različni mediji reproducirajo pomene. Sistem moči ta kontekst pomenov skrbno nadzoruje in mu daje množstvo legitimacij (Swanson 1991 v Cestnik 2006: 25). Po Hallu imajo v dobi množičnih komunikacij zaradi tehnologije in globalnega značaja pri produkciji pomenov mediji velik vpliv. Hall (1997: 24-25) našteje tri različne pristope k razumevanju reprezentacije, in sicer reflektivni, intencionalni in konstruktivistični pristop. *Refleksivni* razume jezik kot preslikavo pomena, ki ustreza stvarim v materialnem svetu. Jezik preslikava že obstoječo resnico o svetu. Refleksivni pristop pojasni le ikončne znake, ki do določene mere posnemajo obliko in strukturo stvari v materialnem svetu (npr. fotografije). *Intencionalni* pristop predvideva, da avtor prek jezika svetu vsili svoj pomen. Besede torej pomenijo to, kar avtor meni, da bi morale pomeniti. Po Hallu pa je za *konstruktivističen* pristop značilno, da priznava družbeno in javno naravo jezika. Kot poudari Hall, pomen konstruiramo z uporabo reprezentacijskih sistemov, stvari same po sebi ne pomenijo. Reprezentacija je praksa, ki uporablja materialne objekte, pomen pa ni apriori določen, temveč skonstruiran.

Analitični metodi, ki ustrezata konceptu reprezentacije, sta semiološka in diskurzivna metoda (Hrženjak 2002: 15-16). Ti dve metodi se namreč ne osredotočata na podobo kakor vsebinska metoda, marveč na pomen, nato, kako je pomen skonstruiran. Semiološka in diskurzivna raziskava sta z analizo strukture reprezentacije usmerjena na latentno vsebino in ne na manifestno vsebino. Podatki, ki jih dobimo s tema metodama, so kvalitativne in ne kvantitativne narave. Temeljna razlika med semiološkim in diskurzivnim prijemom je ta, da semiologijo zanima predvsem to, kako delujejo reprezentacije, kako sistemi znakov proizvajajo pomen, medtem ko z diskurzivnim pristopom raziskujemo učinke in posledice reprezentacije oziroma pomena (Hrženjak 2002:16).

Roland Barthes je v strukturalistično teorijo vpeljal distinkcijo, ki je prispevala k vzpostavitvi strukturalistično obarvanega teoretiziranja na bistveno višji ravni (Stankovič 2002: 34). Barthesova distinkcija je pokazala na bolj kompleksno naravo funkcioniranja znakov, kakor je to razbrati iz klasičnih de Saussurovih analiz, in omogočila identifikacijo sledov moči v jeziku. Barthesu je namreč njegova analiza pomenov različnih elementov kulture pokazala, da specifična srečanja označevalcev in označencev tvorijo znake, ki lahko na naslednji, bolj abstraktni ravni kulturnih pomenov, predstavljajo nov označevalec. Barthes ti dve ravni poimenuje: a) *denotacija* (opisna oziroma dobesedna raven pomena, o katerem se strinjajo tako rekoč vsi pripadniki neke kulture) in b) *konotacija* (raven, kjer se označevalec nanaša na širšo raven pomenov v določeni kulturi, na vrednote, verovanja, stališča, ideologije in podobno). Barthes drugo raven, kjer logiko opisa zamenja logika interpretacije, opredeli kot mitologijo. Tu pa prideta skupaj dva ključna momenta: na eni strani Barthesovo opozorilo, da so kulturni znaki (konotacije) ključni elementi družbenega življenja, saj šele ti prek organizacije smisla v jeziku tvorijo zemljevide pomenov, po katerih se posamezniki ravnamo, in na drugi strani njegovo vztrajanje, da se organizacija smisla na ravni konotacij ne dogaja kar tako, poljubno, temveč praviloma na način, ki tako ali drugače odraža razmerja moči v danem zgodovinskem trenutku. Ta navezava pa je izrednega pomena, saj opozarja, da se na ključni ravni delovanja družbe, na ravni zemljevidov pomenov, ki jih vsi nenehno uporabljamo pri svojih delovanjih, dogaja legitimizacija obstoječih družbenih hierarhij. Za razliko od de Saussura, ki ga zanimajo nadčasovne jezikovne strukture, Barthes pokaže, da je jezik zgodovinsko spremenljiv in da se praviloma spreminja vzporedno s širšimi družbenimi premiki (Stankovič 2002: 35).

Ker diplomsko delo obravnava medijsko reprezentacijo ženske je prav, da omenimo feministične analize medijskih reprezentacij žensk. Zgodnje feministične analize o spolnih reprezentacijah so izhajale iz realistične predpostavke, da je reprezentacija neposreden izraz družbene realnosti in/ali resnične izkrivljenosti realnosti (Švab 2002: 207). Ta pristop so poimenovali perspektiva podob žensk, najbolj izstopajoč koncept v tej perspektivi pa je stereotip kot redukcija oseb na pretirane, navadno negativne značilnosti, ki definirajo meje med normalnim in nenormalnimi, med nami in njimi. Pozneje so študije reprezentacije spolov pod vplivom postukturalizma spremenile poglede in danes reprezentacije obravnavajo kot kulturne konstrukcije in ne kot odraz resničnega sveta. Analiza se preusmeri v preučevanje načinov,

kako reprezentacije delujejo v kontekstu moči ter kakšne so posledice za spolna razmerja. To perspektivo imenujemo politika reprezentacije in preučuje konstrukcijo pozicije subjekta skozi reprezentacije. Diskurzivni pomeni osmišljajo tekst ali diskurze in s pozicijo subjekta se moramo identificirati, da dobi diskurz pomen. V identificiranju s pozicijo subjekta nas tekst podreja svojim pravilom, poskuša nas konstruirati kot določeno vrsto subjekta ali osebe (Švab 2002: 207).

Odločilno vlogo v razumevanju identitete oz. subjektivitete je odigral poststrukturalizem (Erjavec 2005: 282). Ta temelji na prepričanju, da naša subjektiviteta – način, kako zaganavamo in razumemo sebe in naš odnos do sveta tako na zavedni kot nezavedni ravni – ni prirojena ali biološko določena, ampak konstruirana. Spolna identiteta ne odseva družbene realnosti, temveč se konstruira v jeziku. To pomeni, da družbena realnost ne obstaja izven jezika in da stvari nimajo stalnega in določenega pomena same na sebi, z jezikom pa bi ta pomen le izrazili. Pojavom so v različnih jezikih in različnih diskurzih istega jezika pripisani različni pomeni. Tudi ti pomeni niso stalni, ampak se spreminjajo. Tudi “moškost” in “ženskost” imata v različnih kulturah in jezikih različne pomene, prim. Npr.; “ženskost” v religioznem in feminističnem diskurzu.

Glavna dejavnost vseh kultur je distribucija in definicija spolnih vlog, ki pomeni procese kategorizacije, skozi katere se biološka telesa umeščajo v označevalne sisteme kulture in skozi katere so jim dodeljene vrednote in družbene vloge (Munns in Rajan v Švab 2002: 202).

### **3.1 Stereotipi**

V medijih pogostokrat naletimo na stereotipe (Branston in Stafford 1996: 90). To so splošno razširjene predstave o določeni skupini ljudi. Za stereotipe je značilno, da vključujejo kategorizacijo in oceno določene skupine. Ponavadi poudarjajo posplošene zgodbe o skupini in hkrati dajejo ljudem občutek, da so te vzrok za tako predstavo o tej skupini. Stereotipi vztrajajo na določenih absolutnih razlikah (na primer barva kože ali očitne telesne razlike med spoloma).

Stereotip je rezultat nujnosti, sklepanja na osnovi omejenih informacij, in obenem potrebe, da poenostavimo kompleksnost pojavov in dogajanj v svetu (Nastran Ule 1997: 156). Pri stereotipih gre za proces pripisovanja lastnosti posameznikom na podlagi njihove skupinske pripadnosti in ne na osnovi individualnih značilnosti. Zaznavanje in ocenjevanje ljudi na osnovi njihove skupinske pripadnosti je pristransko in diskriminatorno, saj nas pripelje do tega, da posameznike tipično obravnavamo tako, da so bolj podobni članom svoje skupine in bolj različni od članov drugih skupin, kot so v resnici. S stereotipi si na nek način zgradimo miselne vzorce, da lažje razumemo svet okoli nas. Ti miselni vzorci o svetu okoli nas pa predstavljajo samo del realnega sveta na določen način: ljudi okoli nas osmislimo na osnovi spola, barve kože, obleke, kretenj, glasu in tako naprej, zelo podobno kot mediji konstruirajo realnost. Mediji skozi različne zgodbe s stereotipi, ki jih neprestano ponavljajo, dajejo ljudem občutek, da je to edina resnica o tej skupini ljudi. (Branston, Gill 1996:91)

Pri medijski reprezentaciji se je treba zavedati, da medijske predstave nikoli ne prikazujejo sveta neposredno, vedno so konstrukcija realnosti. (Branston in Stafford 1996: 90). Ob tem se vedno postavlja vprašanje: kako so skupine ali posamezne identitete ali dogodki, ki se v medijih ne pojavljajo tako pogosto, predstavljene v medijih. Mediji nam s svojimi teksti dajejo predstavo o določenih situacijah, identitetah in skupinah. Imajo vpliv na to, na kakšen način ljudje sprejemamo svet okoli sebe. Mediji in družba nam dajo našo identiteto, nas oskrbijo z vzorci o nas, povejo nam, kdo smo (Mills v McQuail 1975: 181). Tu se moramo zavedati nujnosti sobivanja. Medijske ustanove morajo sobivati z drugimi ustanovami in spoštovati konsenz o splošno sprejemljivih družbenih normah in stališčih. Čeprav je občinstvo lahko neodvisno in čeprav gredo medijske vsebine skozi različne filtre, se bodo mediji s svojim vplivom na občinstvo v dolgoročnem smislu nagibali k dominantnim družbenim normam in stališčem ter interesom družbenih skupin, ki imajo v rokah moč ( McQuail 1975: 194).

Miselna prepričanja in vrednotenje drugih ljudi temelji na omejenih informacijah ter potrebi, da poenostavimo kompleksnost pojavov. Medtem ko stereotipi tako pozitivno kot negativno vrednotijo socialno identiteto, so predsodki negativna stališča do neke skupine ljudi zaradi neke negativne lastnosti, ki naj bi jo imeli vsi člani te skupine. Negativen odnos do ljudi na podlagi spola je seksizem.

Seksizem je celota stališč in vedenj do žensk (Jogan in Šadl 1992:141-144). Bistvena značilnost je obravnavanje žensk kot manjvrednih in manj sposobnih bitij z različnimi specifičnimi negativnimi lastnostmi: iracionalnost, čustvenost, pasivnost, odvisnost. Sestavni del seksizma so po njunem mnenju stereotipi in predsodki, ki kljub zagotovljenim enakim pravicam žensk in moških, ženskam otežujejo doseganje dejanske enakopravnosti. Družbena konstrukcija spolnih vlog se začne s socializacijo, ko se vsak izmed spolov začne učiti vedenja, ki se družbeno pričakuje od njega. (Giddens v Vezovnik 2004: 40)



## 4. MEDIJSKA REPREZENTACIJA SPOLA

Medijske oblike kot televizija, film ali tisk – kakor tudi medijske vsebine – vplivajo na naše razmišljanje in vidnje sveta. (Littlejohn v Poler 1997: 23). To pomeni, da mediji o dogodkih ne le poročajo, ampak sodelujejo v nastajanju podob o dogodkih, ki jih naslovniki dojemajo kot nekaj, kar se je res zgodilo.

Medijska konstrukcija realnosti zadeva umeščanje medijske realnosti v svet vsakdanjega življenja in procese delovanja medijskih vsebin na individualne precepcije družbene realnosti (Drame v Poler 1997: 24). Mediji so del objektivne dejanskosti družbe (Poler 1997: 24 - 25). Sodelujejo pri ustvarjanju tipizacij in utrjujejo kohezivnost vsakdanjega sveta. Lahko sprožijo dogodke ali spremenijo njihov potek. Posredujejo institucionalni svet in ga legitimizirajo. Razširjajo območje posameznikove realnosti.

### 4.1 Spol

Analiza spolov uporablja distinkcijo med biološkim spolom (sex) in družbenim spolom (gender) (Švab 2002: 203). Biološki spol predstavlja anatomske razlike med spoloma, družbeni spol je družbena konstrukcija spola. Po Oakleyjevi (2000: 55) so vloge spolov ustvarjene kulturno in ne biološko. Ljudje se učijo vedenja, ki se pričakuje od moških in žensk v njihovi družbi. Tega vedenja ne povzročajo prirojene značilnosti. Kultura je tista, ki najbolj vpliva na ustvarjanje moškega in ženskega vedenja.

Spol v prvi vrsti ni biološka temveč družbena kategorija (Erjavec 2005: 276). To, kar mi določamo kot “moško” ali “žensko”, je del kulturnega sistema. Hkrati pa to seveda ne pomeni, da zanikamo telesne razlike med moškimi in ženskami. Poudarjanje telesnih oz. bioloških razlik med spoloma je po Erjavčevi pogosto v vlogi legitimizacije pravne in družbene neenakosti med moškimi in ženskami. Tudi mediji žensko identiteto pogosto izpeljujejo iz bioloških značilnosti žensk.

Spol je ključna strukturna kategorija človeške družbe, meni Erjavčeva (2005: 274), v njej sta namreč razmerje moči med ljudmi in identiteta vsakega posameznika – poleg številnih drugih meril, kot so gospodarski, etnični, politični, generacijski – določena glede na spol.

Tudi Branston in Stafford (1996: 93) opozorita, da so razlike v družbenem spolu kulturno pogojene. So zgrajene na osnovi biološkega (telesnih značilnosti) in skupka drugih kulturno pogojenih značilnosti oziroma podatkov. Tako so, na primer argumenti, ki temeljijo na nekem prepričanju o spolu, še bolj uveljavljeni zaradi dejstva, da lahko le ženska rodi otroka. Potemtakem bi morala ženska ostati doma in jih vzgajati. Zagovorniki tega pravijo, da je to naravno. Tako pravi tudi celoten družbeni sistem, davkoplačevalska politika, varstvena politika in medijske podobe. Ko govorimo o spolnih vlogah, se naslanjamo na družbene definicije moškega in ženske, ki sta tradicionalno predstavljena kot dva dihotomna spola. Na eni strani so tako ženske lasnosti: čustvenost, pasivnost, molčečnost, poslušnost, delovanje v zasebnem prostoru, skrb za družino. Moški je razumski, aktiven, močan in agresiven ter deluje v javnem prostoru ( Erjavc 1999: 27). Glede na dva dihotomna, nasprotujoča si pola so se skozi moško zgodovino oblikovale družbeno priznane, zaželene in pričakovane vloge, vrednote in načini obnašanja glede na spol.

Spol se tiče nas vseh (Erjavc 2005: 275). Družbenega področja, na katerem spol ne bi igral pomembne vloge, ni. Spolno ločevanje se začne v družini pri različnem vzgajanju sinov in hčera, nadaljuje se v šoli in pri izbiri poklica. V različnih medijih, npr. v filmih, časopisih in časnikih, na plakatih in televiziji, so predstavljene dihotomne slike moških in žensk, po katerih se člani občinstva bolj ali manj ravnaajo. Ta proces seveda ne poteka vedno zavestno.

Da družbena konstrukcija spola temelji na biološkem spolu poudarjata tudi Thorne in Rubin ( Renzetti in Curran 1995:3); spolna delitev dela in določene naloge so po njunem mnenju dodeljene na podlagi biološkega spola. Pomembna je tudi družbena regulacija spolnosti, kjer so forme izražanja določenega spola pozitivno in negativno sankcionirane. Vsebinske analize medijev skušajo ugotoviti, kako pogosto se posamezne podobe pojavljajo v medijskih tekstih (na primer: ženske v kuhinji, prosilci za azil so kriminalci, moški so vedno

močni....). Takšne študije moških in ženskih vlog v časopisih in revijah oziroma v medijih so pokazale, da so ženske še vedno predstavljene v skladu z zakoreninjenimi kulturnimi stereotipi.

Družbeni odnosi in odnosi moči so upravičeni na način, da so najprej projicirani v "naravo", od tam pa nazaj na področje družbenega z izgovorom, da so "naravni" (Erjavec 2005: 278-279). Ta naturalizirani koncept "moškega" in "ženske" nam pove malo o tem, kaj sta "moški" in "ženska" biološko, zato pa več o tem, kaj sta "moški" in "ženska" v družbenem smislu. Moškim in ženskam so naloženi določeni načini obnašanja in na njih temelječe družbene dejavnosti. Namišljeni bipolarni značaj "moškega" in "ženske" ustreza zaželeni dihotomiji zasebne in javne sfere in odgovarjajočemu načinu obnašanja. To razumevanje je bilo in je še vedno del kompleksnega kulturnega sistema. Postalo je toliko bolj vseobsegajoča družbena realnost, kolikor bolj so čalni te družbe koncept bipolarne solnosti vključili v svoj način razmišljanja, čustvovanja in delovanja.

Lacan (v Erjavec 2005: 283) poudarja, da se, ko kot posamezniki stopamo v družbo, učimo – tako dekleta kot fantje – biti ženske in moški. Soočamo se z različnimi subjektivnimi položaji, ki nam jih ponuja naša družba, in tako razvijamo koncepte moškosti in ženskosti.

Reprodukcija predstav o spolu je bila, kot meni Bourdieu (2001: 84-87), izvajana s strani treh glavnih institucij: družine, cerkve ter izobraževalnega sistema. Družina je imela in še vedno ima eno glavnih vlog pri reprodukciji moške dominacije, saj starši socializirajo svoje otroke v pridne, ubogljive, poslušne deklice in močne, aktivne fantke. Cerkev je k reprodukciji prispevala s svojo moralnostjo, ki je temeljila na patriarhalnem sistemu in vrednotah ter radikalni podrejenosti žensk. Izobraževalni sistem ni bodisi pri literaturi, filozofiji, medicini idr. nikoli prenehal podpirati modelov in diskurza o ženskem spolu kot drugotnem spolu. Pomembno vlogo pri podpori arhetipskega razlikovanja med spoloma pa ima tudi država in njene ustanove. Čeprav država sprejema zakone, ki naj bi pripomogli k spolni enakosti, je v praksi storjeno premalo, da bi se ti zakoni upoštevali.

In kako je pravzaprav z današnjim razumevanjem spola? Po Erjavčevi (2005: 277) to korenini v družbeno- in kulturnozgodovinskih spremembah zadnjih treh stoletij v Evropi. 18. in 19. stoletje je bilo zaznamovano z razpadom starih fevdalnih odvisnosti. V nastajočem sloju meščanstva se je namesto tradicionalno organizirane velike družine prebila majhna družina. Področje družine in doma, tj. zasebnosti, se je ločilo od javne pridobitniške dejavnosti, v kateri so moški delovali v skladu z zahtevami k uspehom usmerjene konkurenčne družbe, ženske pa so ostale v zasebni sferi, ki ustvarja čustveni del skupne sfere. To je sfera, kot piše Erjavčeva, kjer naj bi se moški odpočili od “zunanjega” boja.

V sodobni družbi zdravorazumsko velja, da je razlika med žensko in moško telesno govorico naravno dan , avtentičen izraz ženskosti in moškosti (Goffman v Erjavec 2005: 280). Pri tem pa je spregledano, da na naše obnašanje vplivajo različna družbena pričakovanja, pravila, norme, med katerimi imajo pričakovanja glede spolne identitete napomembnejšo vlogo. Erjavčeva (2005: 280) opozarja, da v je večina raziskav neverbalnih komunikacij je dokazala, da so razlike med spoloma pretežno socialno določene, tj. da se razvijejo v procesu socializacije in v odvisnosti od kulture /.../ raziskave tudi kažejo, da je moškost in ženskost izražena skozi vzorce obnašanja, ki obenem utemeljujejo neenakost med spoloma.

Pri socializaciji in reprodukciji predstav o spolu imajo pomembno vlogo tudi mediji (Jogan 1993: 23). Od 60-tih let 20-tega stoletja so se začele vse bolj pogosto izvajati raziskave medijskih vsebin, saj so ugotovili, da tudi te poleg politike vplivajo na obstoj diskriminatorskih praks. Stroka se je, kot je opozorila Joganova, šele takrat zavedala, da mediji niso objektivni pri poročanju in da mnoge vsebine potvarjajo. V 80-ih in 90-tih so raziskave pokazale, da v medijski produkciji prevladuje seksizem. Pomembno vlogo pri reprodukciji starih vzorcev ter moških in ženskih stereotipov ima medijska produkcija tudi v Sloveniji. Podobnega mnenja je tudi Erjavčeva (2005: 283).

Različni diskurzi posameznikom ponujajo različne oblike ali položaje subjektivitet. (Erjavec 2005:283) Za žensko je npr. položaj karierno uspešne ženske, ljubeče žene in matere ali žrtve patriarhalne družbene strukture. Družbeni in politični učinek diskurzov se kaže tako, da posamezniki sprejmejo te oblike subjektivitete in s tem vrednote in pomene ter delujejo v

skladu z njimi. Tako postanejo nosilci tega diskurza. To je način, kako deluje ideologija. Zdi se, kot da je povsem naravno in normalno, da sprejmemo določen položaj.

Mediji igrajo pomembno vlogo v razvoju spolnih identitet (Erjavec 2005: 283). So družbena instanca, katere namen je, da predstavlja sliko sveta in s tem tudi sliko o ženskah in moških, o ženskosti in moškosti. Avtorica zaključuje: "Čeprav sodobni mediji ne posredujejo več skrajnih spolnih pozicij, natančna besedilna analiza še vedno pokaže, da v medijih prevladujejo tradicionalni, dihotomni prikazi spola." (Erjavec 2005: 284.)

Ob tem velja omeniti tudi raziskovanje medijske reprezentacije spola. Po Erjavčevi (2005: 289-290) tradicionalno raziskovanje medijev še vedno razume spol kot stabilno družbeno spremenljivko, podobno spremenljivkam, kot so starost, dohodek, izobrazba. Avtorica našteje tri faze raziskovanja. V prvi fazi raziskovanja odnosa med mediji in konstrukcijo spolne identitete se je poudarjalo stereotipno slikanje žensk v medijih, zaradi česar je sledila zahteva po realističnem prikazovanju žensk. Drugo fazo je pomembno zaznamovala L. Mulvey, ki je uvedla nov vidik v feministično filmsko teorijo, tj. moški pogled. Njena teza je, da s pomočjo inscenacije pogleda v filmu gledalke dobijo samo moško perspektivo. Tretja faza pa se ne osredotoča le na medijska besedila, temveč v ospredje postavlja medijskega uporabnika kot ustvarjalca pomenov.

Vloga medijev ni vnaprej določena, saj lahko posredujejo tradicionalne spolne identitete ali podpirajo njihovo spremembo (Erjavec 2005: 289-290). Hrzenjakova (2002: 15) pa opozarja, da mediji, odsevajoč neenakopravno delitev moči med spoloma, ponujajo in s tem utrjujejo lažno in napačno podobo žensk, medtem ko so resnične, realne in prave ženske nekaj povsem drugega. Zaradi obstoječih odnosov moči, ki v patriarhalni družbi ženskam niso naklonjeni, te nimajo možnosti in sredstev prikazati svoje resnične podobe v medijih (Hrzenjak 2002:15).

Ženskost in moškost nista univerzalni in nespremenljivi kategoriji, ampak diskurzivne konstrukcije (Švab 2002: 202). Razumevanja spolov ter organizacija spolnih

razmerij se skozi zgodovino spreminjajo, hkrati pa tudi znotraj konkretne družbe obstajajo različne konstitucije moškosti in ženskosti.

Med vsebinsko spopolnjevanje normativno in institucionalno že izoblikovanih temeljev enakopravnosti po mnenju Joganove (1986: 36-37) sodi odpravljanje vseh tistih sestavin vsakdanjega življenja in kulture, ki predpostavljajo žensko kot stvar, objekt. Pri tej nalogi ima pomembno mesto tudi tako imenovani »ženski tisk«.

## 5. ŽENSKÉ REVIJE

Ker se Naša žena od začetka izhajanja opredeljuje za žensko revijo, se zdi smiselno opredeliti ženski tisk. Najprej pa pojasnimo pojem ženski žanr. Ta zarisuje široko in največkrat empirično dojeta polje vsebin, ki se navezujejo na žensko občinstvo tako po svoji tematiki kot strukturi forme (Vidmar 2001: 16). »Televizijske in filmske melodrame, soap opera, literarna romanca in ženske revije, telenovele in paleta intimnih rubrik, ki seka to pisano družčino zvrsti, ter tematska zasvojenost z romantično-ljubezenskimi razmerji ter razmerji doma in družine poganjajo svojevrsten (sub)kulturni stroj, ki si je v popularni zahodni zavesti prisvojil emblem posebne, od dominantne kulture odcepljene sfere trivialnega in iracionalnega polja neke kulturne forme.« (Vidmar 2001: 16). Ženske revije so produkt potrošniško usmerjene množične kulture in predstavljajo koncept »ženskega sveta«, kot medij pa imajo vlogo usmerjanja in proizvodnje bralkine želje (Skumavc v Hrženjak 2002: 114). Pri oblikovanju življenjskega stila imajo ženske revije vlogo nekakšnega kažipota. Informirajo in artikulirajo komercialne interese, so preplet ekonomskih in kulturnih teženj, odsevajo družbene in kulturne spremembe in potrebe, ki oblikujejo in vzdržujejo identiteto (družbeno konstruirani jaz) in subjektiviteto (samorazumevanje in samotematizacija) žensk. Tako ženske revije reflektirajo in reproducirajo »žensko sfero« oziroma to, kar razumemo kot žensko. Tudi Todorović Uzelačeva (v Bezjak 2005: 7) označi ženski tisk za medij kultur ženstvenosti. To slednje predstavlja lepo, všečno žensko, ki se stara v hiši, kuha, vzgaja otroke in sanja o ljubezni. Ta kultura se širi tudi prek ostalih množičnih občil, vendar prek ženskega tiska še posebej.

Ženske revije so tekstualne oblike moči, ki posredujejo vsakdanje prakse, podajajo sodobni diskurz o ženstvenosti. Ta diskurz je del procesa, skozi katerega posamezna bralka razumeva sebe kot žensko. Posameznica ni rojena kot ženska, temveč to postane skozi sociološki proces. Ta je oblikovan od institucij, ki organizirajo in koordinirajo posameznikove dejavnosti in diskurze, skozi katere pripisujejo pomen določenim aktivnostim. Ženske revije lahko klasificiramo glede na bralstvo, ki ga nagovarjajo: revije za žene in matere, revije za mlade žene, revije za emancipirane mlade žene, luksuzne ženske revije, trač revije, ostale specializirane revije (Bezjak 2005: 17). Našo ženo lahko po tej klasifikaciji uvrstimo med

revije za žene in matere, kljub temu, da se revija v osemdesetih letih opredeli kot ženska in družinska revija.

Ideja ženskega družbenega občinstva, kot se seveda konstruira skozi diskurzivne prakse, s pomočjo, katerih se ga preučuje, ima za predpostavko skupino posameznikov, ki so že formirani kot ženske (Kuhn 2001: 52). Naslavljanje v »ženskem spolu« v ideološkem smislu lahko gledamo kot tist, kar privilegira družbeno konstruirano žensko spolno identiteto, če je že ne zahteva. Revijalne reprezentacije ženstvenosti se ujemajo s predpostavljenim družbenim konsenzom, uredništva namreč ne želijo sprožati konfliktov ali se soočiti z morebitnim neodobravanjem pri bralkah. Medijske reprezentacije družbenih identitet tako pogosto ohranjajo stereotipna prepričanja, saj z izključitvijo ostalih reprezentacij le določen sklop družbenih vrednot predstavljajo za sprejemljiv in normalen. Spremembe v družbi so sicer prinesle tudi določene spremembe v ženski tisk, toda ker so v sodobni družbi tradicionalni vzroci vlog še zmeraj prisotni, skušajo ženske napetosti med tradicionalnimi in sodobnimi vlogami reševati s praktično-koristnimi vsebinami iz množičnih medijev. Vsebine, ki jih prinašajo revije, so torej usmerjene predvsem v zasebno sfero, kamor je po tradicionalni razdelitvi vlog glede na spol uvrščena tudi ženska. (Bezjak 2005: 8). Ženske revije praviloma konstituirajo ženske kot homogeno skupino in predpostavljajo skupno žensko izkustvo, ne glede na razlike v izobrazbi, kulturnem, ekonomskem in socialnem kapitalu (Luthar 1999:433).

Z analizo ženskih medijev je iz različnih načinov naslavljanja mogoče razbrati načine družbene konstrukcije bralke in (re)produkcije stereotipnih delitev družbenih vlog. Ženske revije žensko največkrat naslavlja kot delavko, gospodinjo, soprogo, mater, vzgojiteljico, manjkrat kot poslovno žensko, političarko profesorico, menedžerko, podjetnico, emancipirano in samsko karieristko (Legan 2002: 93).



## 6. KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA

Prispevke Naše žene po določenih obdobjih bomo longitudinalno analizirali z interdisciplinarnim pristopom, s kritično diskurzivno analizo. Ta se zdi najprimernejša za preučevanje besedil, saj kot predmet opazovanja jemlje jezik kot obliko družbenega izkustva, pri čemer skuša razgaliti ideološke podtöne diskurzov (Fairclough v Cestnik 2006: 36). Fairclough je KDA razvil kot odgovor na tradicionalno ločitev disciplin med jezikoslovjem, ki se osredotoča na mikroanalizo besedila in interakcije, in drugimi družboslovnimi vedami, ki analizirajo družbene probleme na makro ravni, kot napr. sociologija, politologija, komunikologija (Erjavec v Režek 2005: 12). Kritična diskurzivna analiza skuša z empirično jezikovno analizo prispevati k razreševanju družboslovnih vprašanj. V nasprotju z jezikoslovci, ki definirajo svoja raziskovalna vprašanja znotraj svojega disciplinarnega okvirja, ta analiza obravnava širša družboslovna vprašanja in ugotavlja, kako se družbene spremembe odražajo na mikroravni teksta in interaktivnih dogodkov. Fairclough skuša ugotoviti, kako so spremembe jezika in uporabe jezika povezane s širšimi družbenimi spremembami ter razviti temu ustrezno kritiko družbe (Kamin 2004: 92).

Moč kritične diskurzivne analize je prav v tem, da prebujajo delovanje v odnosu do strukturnih dejavnikov diskurza oziroma, da zbistri in naredi prepoznavne zamegljene odnose moči med diskurzom in družbo. V tem smislu ima ta analiza tudi pomembno emancipatorno in politično funkcijo, še posebno za tiste, ki so skozi diskurze marginalizirani, stigmatizirani, omejevani (Fairclough v Kamin 2004: 96).

S kritično diskurzivno analizo bomo skušali ugotoviti vpliv ideologije na diskurz Naše žene v različnih obdobjih njenega izhajanja. Osredotočili se bomo predvsem na prispevke, v katerih je revija pisala o vlogi žensk v družbi, torej načine reprezentacije žensk v določenih družbeno-političnih kontekstih. Ker je Našo ženo začela izdajati ženska komisija pri KPS se zdi smiselno opredeliti družbeno-politični kontekst v obdobjih, ki nas zanimajo. Komunistična partija Slovenije, vodilna in politična sila v Osvobodilni fronti, je bila ves čas na stališču leninistične ideologije in je v svoji politični ontologiji imela

zamišljeno docela monolitno socialistično družbo. Toda zelo objektivno je ocenjevala družbeno-politično konstelacijo in je vse svoje napore, strategijo in taktiko usmerjala na prvo in najneposrednejšo nalogo, boj proti fašizmu in za narodno osvoboditev, kar je bilo v skladu z nalogami mednarodnega komunističnega gibanja (Prunk 1986: 112).

Prva leta po vojni Jugoslavija uvaja sovjetski model socializma z revolucionarnimi ukrepi kot so: agrarna reforma, nacionalizacija, ukinitvev tržnih zakonitosti in uvedba administrativnega socializma (Repe 2003: 109). Komunistična partija je po načelu personalne unije (podvajanja partijskih in državnih funkcij ) v celoti obvladovala vsa glavna področja v družbi (Repe 2003: 27). Ena glavnih novih značilnosti družbe je postala egalitarnost. Vpeljan je bil kult fizičnega dela, medsebojnega tekmovanja v doseganju zastavljenih delovnih rezultatov, udarništva. Med zapoznelimi procesi modernizacije slovenske družbe, ki so jih nove oblasti na hitro skušale uresničiti v okviru uvajanja novega družbenega reda, je bila tudi emancipacija žensk. Ta je bila pojmovana na specifičen, socialistični način, glavne nosilke enakopravnosti so bile revolucionarke, ki so se prebile v politični vrh med vojno in so svet dojemale skozi Marxa in Engelsa ter z ognjem svetega zanosa (Repe 2003: 28).

Značilnosti socialistične družbe, ki se je začela graditi po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji pa so: enostrankarski politični sistem, v katerem ima komunistična stranka edina pravico določati tokove družbenega razvoja na vseh ravneh, ne glede na voljo državljanov; popolnoma zaprt sistemski družbeni model, po katerem je mogoče družbeni model, po katerem je mogoče družbeni razvoj usmerjati tako, da se odvzame svoboda in možnost odločanja vsakemu posamezniku, ki ne deluje v skladu s pričakovanji sistema; model vodenja družbenega razvoja je strogo hierarhični, kar pomeni, da vse pobude, zamisli in rešitve izhajajo iz centra ter se zatem izvajajo na nižjih ravneh strukture; absolutna oblast, ki ni zavezana nikakršnim normam ali pravu; gospodarski sistem zanika naravno delovanje blagovnotržnega gospodarstva in ga nadomešča z ukrepi partije oziroma države. (Roter v Lakner 2004: 13-14). Oblast je bila utelešena v partiji, ki je razširjala vladajočo ideologijo, s katero je hotela poistovetiti ljudstvo z oblastjo. Pri tem ji je pomagal razvejani birokratski aparat, ki je z represijo ali izkoriščanjem dejstva, da je ljudstvo podvrženo oblasti,

uveljavljaj nadzor nad družbo (Lakner 2004: 14). Ekskluzivni položaj partije se v družbi konstituira na osnovi monopola na politično odločanje in planiranje. Dokler ima ta monopol, dokler ohranja dominacijo normativne ureditve in sebe kot determinatorja takšnega reda, toliko časa je politično vladajoča in s tem družbeno dominantna (Tomc 1985 :17). Komunistična ideologija je za razliko od današnjih individualističnih in potrošniških vrednot in identitet v ospredje postavljala kolektivne vrednote in skupnost.

Po osamosvojitvi Slovenije, leta 1991, gre za obdobje tranzicije, prehoda v kapitalizem in večstrankarski politični sistem.

## **6.1 Analiza Naše žene**

V tem poglavju se bomo lotili kritične diskurzivne analize diskurza Naše žene, s katero želimo odgovoriti na vprašanja o reprezentaciji žensk, ki smo si jih zastavili v uvodu diplomskega dela. Za vzorec si bomo vzeli izvode revije, ki so izšli od januarja 1941 do konca druge svetovne vojne, izvode, ki so izšli od začetka obdobja socialistične ureditve, torej po drugi svetovni vojni, od leta 1945 do leta 1955 in med letom 1975 in 1985. Izvode Naše žene v obdobju tranzicije je raziskala sociologinja Ksenija H. Vidmar (2002), tako da se bomo za obdobje izhajanja Naše žene med letom 1991 in 2001 oprli na njene ugotovitve. Pri našem delu nas bodo zanimali predvsem teksti, ki pišejo o družbeni vlogi ženske. Preden se lotimo analize je pomembno poudariti, da bi lahko drugi avtor z drugačno metodo dobil drugačne odgovore.

Pozornost bomo namenili predvsem pomenu, tj. kaj je Naša žena sporočala bralkam, načinom, na katere Naša žena nagovarja ženske. Zanimala nas bo pristotnost predpisovalnega in odrejevalnega diskurza v člankih, ki so v določenih zgodovinskih obdobjih pisali o družbeni vlogi žensk. Ker gre za družbeno-politični kontekst, v katerem je vladajoča ideologija usmerjala gospodarsko in drugo družbeno dogajanje nas bo zanimal predvsem predpisovalni diskurz. V okviru predpisovalnega in odrejevalnega diskurza nas bo zanimala predvsem uporaba velelnega naklona, modalnih glagolov in govornih dejanj. Z uporabo velelnega naklona se jasno kaže razmerje med sporočevalcem in sprejemnikom – avtor svetuje in upoveduje s položaja avtoritete moči, pri čemer bralka nastopa kot uka željni akter (Erjavec

v Cestnik 2006: 38). Tipični predstavniki modalnih glagolov so (ne) morati, (ne) smeti, (ne) moči, v sebi pa implicirajo avtoriteto in tako avtor-ica z njihovo uporabo ter vpeljevanjem obveze nastopa neposredno s položaja moči, s katerega poučuje (Erjavec 2004 v Cestnik 2006: 39). Z govornimi dejanji se konstruira občutek, da avtor-ica nasvet podaja v trenutku, ko bralka bere revijo, zato gre za neposredno nagovarjanje. S tem se ustvarja tudi občutek osebne interakcije. Govorna dejanja avtorje-ico postavljajo na avtoritativni položaj, s katerega predpisuje, bodisi z uporabo obljub, prošenj, ukazov, opozoril, predlogov, zahtev ipd. (Erjavec 2004 v Cestnik 2006: 40).

Ob analizi bomo uporabili tudi literaturo, ki je pisala o ženskem tisku in družbeni vlogi žensk v določenem zgodovinskem obdobju, pomagali pa si bomo tudi s prispevki iz Naše žene, ki so pisali o obletnicah izjahanja revije.

### **6.1.1 Naša žena pred in med drugo svetovno vojno**

Najprej bomo na kratko skozi zgodovino orisali začetek izdajanja Naše žene.

Začetek publicistike, namenjene ženskam v NOB, je revialnega značaja, saj se na začetku zgleduje po mesečniku Naša žena, ki je izšel pred vojno, januarja 1941 (Šmicberger 1988: 41). Tedaj je namreč ženska komisija pri CK KPS sklenila izdajati legalni mesečnik, pri katerem je prevzela vlogo lastnice in izdajateljice Božena Ravnihar, odgovorna urednica pa je bila Maila Golob. Tedanja Naša žena je imela podnaslov List za slovensko delovno ženo in so jo tiskali v Blasnikovi tiskarni. Ko so med NOB obudili mesečnik za ženska vprašanja, so mu spremenili le ime, tako da je dobil naslov Našim ženam in je izhajal od jeseni 1942 do konca 1943. Urejala ga je Mara Rupena. Medtem pa so potekale priprave za ustanovitev ženske organizacije. Cana Babović je 22. februarja 1943 poročala Edvardu Kardelju o prvi konferenci Antifašistične fronte žena, ki je bila 6. in 7. decembra 1942 v Bosanskem Petrovcu, kjer pa so manjkale le slovenske predstavnice. Zato je Cana Babović hkrati s poročilom poslala tudi referate s konference, pa 80 kosov proglasa Ženam Jugoslavije in prav toliko izvodov lista Žena danas, glasila centralnega odbora AFŽ. Ker iz Slovenije niso potrdili Cane Babović prejema, jim je znova poslala nekaj tega gradiva s pozivom, naj ustanove iniciativni odbor

ženske organizacije za Slovenijo. Tak odbor so sestavili maja 1943, jeseni tega leta pa je bil v Dobrniču prvi kongres Slovenske protifašistične ženske zveze. Tako je ugasnil mesečnik Našim ženam, glasilo glavnega odbora SPŽZ pa je prevzelo staro ime Naša žena, ki jo je urejala Zima Vrščaj. Do konca vojne je izšlo 9 števil v skupni nakladi 28 540 izvodov (Šmicberger 1988: 41-43).

Tomšičeva v Izbranih tekstih (1980: 56-57) o udeležbi žensk v narodnoosvobodilni vojni zapiše, da je KPJ v pripravah na odločilno obrambo predvsem usposabljala kadre za politično in vojno akcijo.

*»V okviru že omenjene Titove strategije pri graditvi partije – kot voditeljice množic in organizatorice zgodovinske zmage delavskega razreda vseh naših narodov – moramo kot sestavni del te strategije predvsem poudariti daljnovidno postavitev ženskega vprašanja. Pri tem nam je v mislih zavestna naslonitev boja na ženske kadre in ženske množice ter vključevanje žensk ne samo kot enakopravnih borcev, temveč tudi kot nosilk novih kvalitativnih medčloveških odnosih v vseljuskem boju, novih upov v svoboden jutrišnji dan.«* (Tomšič 1980: 56-57). In nadaljuje: *»Zaradi odločenosti partije in antifašističnega gibanja, da v lastnih vrstah odstraniti ovire za udeležbo žensk, da ženske sistematično vključita v delo, se je narodnoosvobodilno gibanje močno ukoreninilo v vsej deželi, hitro širilo svoj vpliv in pridobivalo nove in nove ženske in moške kadre, ki so zavestno vzeli usodo v svoje roke. Na tem sloni dragoceni prispevek, ki so ga v narodnoosvobodilnem boju dali milijoni jugoslovanskih žensk vseh starosti: delavke, kmetice, gospodinje, študentke, intelektualke, tako ali drugače udeležene v velikem boju za neodvisnost svojih narodov in lastno enakopravnost.«*

Ker je Naša žena tik pred začetkom druge svetovne vojne začela izdajati ženska komisija pri Centralnem komiteju Komunistične partije Slovenije, lahko sklepamo, da je bila v tem obdobju ključna ideologija komunizma. Na njej se je po vojni gradila socialistična družba. Lenin je v okviru komunizma zagovarjal revolucionirajoči tisk, katerega poglavitna naloga je vzgajati množice za izvedbo oborožene revolucije ( Splichal 1981: 212). Tu se zdi primerno pojasniti pojem propaganda. Lacey (1998: 175) poudari, da skuša propaganda občinstvo prepričati o določenem političnem ali verskem stališču. Svoje občinstvo nagovori tako, da ga

prepriča, da je določeno stališče edino možno in najboljše za vsakega posameznika. Propagandni tekst ne more biti učinkovit, če se občinstvo zaveda njegovega namena.

In kako je Naša žena nagovorila ženske na začetku svojega izhajanja? V prvem uvodniku pojasni svoje namene in cilje in pri tem uporabi prijem predpisovalnega in odrejevalnega diskurza, in sicer govorno dejanje, ob katerem bralka dobi občutek neposredne interakcije z revijo. Že takoj predpostavi, da revijo berejo ženske, nagovori jih kot prijateljice. Delovne ženske, kot bomo videli v uvodniku, dobivajo revijo, ki jo potrebujejo, da jim bo pomagala, jim pokazala, kako je treba živeti. Ob branju revije, po kateri naj bi same izrazile željo, si bodo bralke razširile obzorja in zgradile osebnost:

*»Končno leži pred Vami prva številka lista, ki je namenjen našim delovnim ženam v mestu in na vasi. Menda nam ni treba govoriti o veliki praznini, ki jo bo naš list izpolnil v našem življenju; številni pismeni in ustni odzivi delovnih žen iz vse Slovenije na naše pismo pričajo dovolj o tem, kako je bil tak list potreben. Prva številka Naše žene je izšla. Zavedamo se, da listu še mnogo, mnogo manjka. Vendar moramo takoj povedati, da so le nekatere pomanjkljivosti odvisne od nas in od Vas, drage prijateljice, druge pa ležijo daleč izven območja naših sil – vsaj za danes. Z listom hočemo nuditi slovenskim delovnim ženam oporo v njihovih vsakodnevnih težavah, da se znajdejo v trušču in zmedi, ki zajema skoraj že ves svet. Z listom hočemo naši delovni ženi pomagati, da najde svoje mesto v velikih borbah, ki danes pretresajo svet; naš list naj ji odpre okno v svet in naj ji pomaga zgraditi svojo osebnost...»*

Na denotativni ravni tekst uporablja besede, ki jih komunizem črpa iz marksistične teorije, torej: delovne žene, velike borbe, opora,...Na konotativni ravni tekst v danem zgodovinskem trenutku implicira ideologijo komunizma. Položaj delavcev se bo v skladu s to ideologijo izboljšal z revolucijo, zato je pa treba delavce pripraviti na skupen boj. Tudi ženske so lahko del tega boja. V besedilu so tako modalni glagoli kot eden izmed besedilnih prijemov predpisovalnega diskurza, opazimo pa tudi neposredno nagovarjanje:

*» Vzgoja nove, zavedne, borbene žene je naš glavni cilj. Poleg člankov, ki bodo usmerjali Vaše poglede na današnjo družbo, gospodarstvo in politiko, pa hočemo zadostiti tudi težnjam današnje žene po višjem, vrednejšem življenju. Razbiti moramo mišljenje, da delovni človek nima pravice do umetnosti, do lepote, do kulturnega življenja. Vsaka prava umetnost pa*

*je in mora biti preprosta in umljiva Vam vsem. Ve, drage prijateljice, boste povedale, koliko se nam je posrečilo rešiti našo nalogo.*« (NŽ 1941, št.1, str. 2). Tekst bralke nagovori prijazno in z uporabo velelnega naklona pozove, naj sodelujejo pri izbiri tem, ki naj bi jih revija obravnavala: *“Ko boste list prebrale, vsaka sama ali skupno, nam pišite in sporočite svoje vtise in svoje mnenje o listu. Tako bomo v vašo pomočjo list od številke do številke boljšale. Vaši dopisi bodo ustvarjali živo vez med vsem slovenskimi ženami.”* Opozori jih, da bo s sodelovanjem vseh, ki jim je namenjena, Naša žena postala glasnik zahtev slovenskih delovnih žen, glasnik njihovega mišljenja in udejstvovanja in doda: *“Preko lista bomo spoznavale borbe in uspehe žen v Jugoslaviji in drugod ter se od njih učile”*(Naša žena 1941: št.1, str. 2). Ženske pozove kot žene – matere, delavke, kmetice, gospodinje, uradnice, služkinje, intelektualke, in jim pojasni, da gre za vse, ki še ne uživajo vseh pravic in katerih življenje je ena sama velika dolžnost, naj se združijo okrog svojega lista v boj za srečnejšo bodočnost njih in njihovih otrok.

Najbolj neposreden odgovor na naše vprašanje, ali vladajoča ideologija sooblikuje diskurz Naše žene, lahko najdemo v prispevku Vloga ženskega tiska med narodnoosvobodilnim bojem, v katerem lahko razberemo, da je revija, ženski list, kot ga poimenuje KPS, pomenila del prizadevanj Komunistične partije, da bi s tiskom vplivala na ženske in sodelovala pri pozivanju k skupnemu boju proti sovražnikom:

*»/.../Komunistična partija Slovenije je pripisovala veliko važnost vsem legalnim možnostim dela med ženskimi množicami, zato se je že leta 1934 ustanovila pri takratnem Pokrajinskem odboru Komunistične partije za Slovenijo komisija za delo med ženami, ki je izkoriščala vse kolikor toliko napredne ženske liste, da je širila Fronto delovnega ljudstva proti domačim nasilnikom in tujim fašističnim ogroževalcem miru./.../« (Naša žena 1951: št. 4, 123).*

V prvi številki lahko preberemo prispevek, v katerem se Naša žena distancira od feminističnega gibanja, saj se njegove ideje ne skladajo z idejo komunizma:

*»Delovne žene ustvarjajo svoje gibanje na temelju svojih potreb in zahtev. Kakšne so zahteve in potrebe delovnih žena? V prvi vrsti so to splošne zahteve vsega ljudstva, ki dela. Cene, mezde, plače, dolgovi, vojna nevarnost itd. itd., to so vprašanja, ki težijo prav tako delavko, kmetico, nameščenko, uradnico, študentko, služkinjo, gospodinjjo, kakor delovne može. /.../Politična ravnopravnost žene je povsem nerešeno vprašanje. Za te svoje posebne zahteve*

*se žene že od nekdaj borimo. Toda peščica meščanskih žena je ustvarjala žensko gibanje na zahtevi politične enakopravnosti in enakopravnosti v dobrih službah. – Glavna ost njihovega gibanja je bila naperjena proti moškim, češ da so moški kot celota krivi podrejenega položaja in neenakopravnosti žena. To feministično gibanje je popolnoma zgrešeno. Ono prikriva ženam pravega sovražnika in ustvarja umeten razdor med ženo in delovnim ljudstvom.» (NŽ 1941: št. 1, str. 3). Enakopraven položaj v družbi bodo tako ženske v skladu s prepričanjem revije dosegle le ob upoštevanju komunistične ideologije. Vida Tomšič (1980:62) pojasni, da so med narodnoosvobodilnim bojem ženske prvič v zgodovini jugoslovanskih narodov uveljavile volilno pravico na volitvah za organe ljudske oblasti. Na osvobojenih, predvsem pa na okupiranih območjih, so bile ženske v visokem odstotku izvoljene za odbornice. Prav tako so postale poslanke v vseh skupščinah, članice vodilnih političnih izvršilnih organov. Tako so si ženske pred sprejetjem formalnih pravnih predpisov in ustave z bojem izbojevale dejansko politično enakopravnost. Jugoslovanske ženske so potrdile, da je pot k popolni ženski enakopravnosti le pot lastne akcije in udeležbe v skupnem boju vsega ljudstva za celotni narodnoosvobodilni in demokratično revolucionarni program ( Tomšič 1980: 62).*

V prvi številki Naše žene lahko preberemo rubrike s temami, ki so še danes aktualne in jih srečamo v ženskem revijalnem tisku. V njih so nasveti za gospodinjstvo, nasveti za vzgojo otrok, nasveti za zdravo življenje. V reviji lahko ženske preberejo o knjigah, gledališču, kmetijstvu. V rubriki Pravni svetovalec revija bralkam pojasni pravice delavke pred, ob in po porodu).

Ob osmem marcu Naša žena v članku, v katerem je zaslediti tako uporabo modalnih glagolov, velelnega naklona in govornih dejanj, med drugim zapiše:

*» 8. Marec naj bo dan, ki naj delovne žene tudi letos zbliža. Ob medsebojnem razgovoru o našem življenju se bo pokazalo, da so težave, ki trejo vsako izmed nas, nam vsem skupne in da nobena od nas ni osamljena. Zato naj bo konec vzdihovanja i tarnanja v naših domovih. Me, delovne žene, se ne moremo čutiti same, ne moremo biti malodušne! Res je vsaka posamezna nemočna in uboga, toda milijone in milijone nas je, ki imamo slično življenje, slično trpljenje, iste zahteve in zato je naša borba skupna. Ta zavest skupnosti vseh delovnih žena po svetu nas dviga in krepi!« (NŽ 1941: št. 3, str. 20).*



Po začetku druge svetovne vojne Naša žena svoje bralke neposredno v skladu z načrtom Komunistične partije pozove k boju proti okupatorju in med drugim uporabi veleni naklon, pa tudi govorno dejanje: *»Slovenske žene in matere! Danes gre za velik stvari: za uničenje nemških in italijanskih fašističnih osvajalcev, za svobodo naroda, za življenje in bodočnost vaših otrok, za boljše življenje slovenskega naroda in končno tudi za popolno enakopravnost žene. Tej borbi za popolno uničenje smrtnega sovražnika slovenstva – fašizma, se morajo pridružiti vse žene. Zato smo ustanovile protifašistično žensko zvezo.«* ( NŽ 1942: št. 5, str.1). Glavni iniciativni odbor SPŽZ v svojem pozivu z naslovom Drage tovarišice uporabi veleni naklon in modalne glagole, bralke pa nagovori neposredno:

*»Nam vsem so dobro znane težave, katere premaguje naša Narodnoosvobodilna vojska. Prav tako, kakor se zavedamo važnosti delovanja naše vojske, se moramo zavedati tudi dejstva, da so potrebe iste zelo velike. /.../ Naj ne bo nobene Slovenke, poštene in zavedne, ki ne bi vsaj nekaj prispevala, vsaj nekaj zbrala za naše brate, borci! Nogavice, srajce, hlače, suknjič ali čevlji bodo zmanjšali trpljenje našim borcem. Kdor je doma na toplem in suhem, ne rabi tako toplega perila in obleke, kakor naši borci, ki so stalno zunaj, na poti, v borbi. Bliža se odločilni konec našega boja. Žrtvujmo vse, kar imamo, da našim hrabrim borcem olajšamo položaj in tako doprinesemo svoj delež k skupni zmagi.«* (NŽ 1943: št. 9, str.1). Tu lahko ugotovimo, da revija ženskam v skladu s tedanjimi razmerami dodeli vlogo požrtvovalne pomočnice, ki lahko sodeluje v boju proti sovražniku.. Vstopi v zasebno sfero in jih poziva, naj pomagajo, sicer ne bodo »poštene«, »zavedne«...

Da je diskurz Naše žene med drugo svetovno vojno ideološko obarvan, lahko sklepamo tudi iz objavljanja smernic Slovenske protifašistične ženske zveze. Tako med drugim objavi resolucijo, sprejeto na prvem kongresu zveze. Med točkami resolucije zapiše, da je bila med nalogami, ki so jih zastavili Glavnemu odboru SPŽZ tudi izdajanje lista Naša žena, ki naj bo orodje enotnosti, vir izkušenj in kažipot za pravilno linijo SPŽZ. *» Naša žena naj daje ženam pobudo, naj jih uči, kako in na kak način naj doprinesejo k borbi za osvoboditev slovenskega naroda, Naša žena naj bo list vseh Slovenk, list njihove borbe, ljubezni in enotnosti, v borbi za skupno stvar vseh žena.«* (NŽ 1943: št. 10, str.2)

V letu 1944 se nadaljuje nagovarjanje bralk v borbenem duhu, v duhu mobilizacije. Avtor prispevka Rojstvo domovine se spominja dneva drugega zasedanja AVNOJ-a in med drugim zapiše: » Še nekaj velikih posebnosti teh dni ne smemo pozabiti. Je to sodelovanje žene pri vseh tistih državnih in državljanskih poslih, ki so bili do sedaj izključno predpravica moških. Tu je žena jugoslovanskih narodov dosegla prvo zgodovinsko pravico, da je enakopravna z moškim tovarišem stopila v najvišjo državno zakonodajno oblast, v predsedništvo AVNOJ-a.« (NŽ 1944: št. 1, str.1). Tudi tu ugotovimo uporabo velelnega naklona in neposredno nagovarjanje občinstva.

V prispevku z naslovom Zemlja kliče prav tako opazimo vpliv ideologije komunizma, saj ženske postavi v vlogo učenk, ki razumejo, kaj želi KPS od njih-ženske so v pomoč moškim, ki se borijo na terenu in ne morejo obdelovati njiv in skrbeti za kmetije: » Slovenske žene so razumele svoje naloge, ki jim jih nalaga ta težki čas. Žene srečaš pri oranju njiv, vidiš jih pri obdelavi vinogradov, v hlevu pri živini, pri vsakdanjem delu.« (NŽ 1944: 2, str.2)

Šesta številka leta 1944 med drugim pozove bralke, naj pišejo v uredništvo. Pri tem lahko ugotovimo tako uporabo velelnega naklona kot tudi govornega dejanja, torej neposrednega naslavljanja bralk:

»Marsikdo še ne pozna pogumnega zadržanja naših žena pred narodovim sovražnikom. In vendar je to potrebno. Zato, da dobe pogum tudi tiste med nami, ki ga nimajo. Zato, da bo iz vaših primerov vedela vsaka Slovenka, kako ji je ravnati. Zato, da se bodo vaših uspehov veselile vse slovenske žene. Zato je potrebno, da pišete v Našo ženo. Pišite o vaši borbi, o vašem delu, o zavednosti žena, o nasilju okupatorja in švabobrancev, o vašem veselju nad doseženimi uspehi, o kulturnih prireditvah, o vaših sestankih, o težavah in skrbih, o sodelovanju v Narodnoosvobodilnih odborih.« (NŽ 1944: št. 6, str.3).

V naslovih prispevkov v osmi številki Naše žene leta 1944 tudi opazimo ideološko obarvanost skozi uporabo velelnika in neposrednega nagovora: Slovenke od Trsta do Lendave, od Celovca do Črnomlja; Žene, dekleta!; Slovenske žene!; Žene na plan!; Ven iz zapečkov, domovina nas kliče!; Naše priprave na kongres; Da bodo po vsej domovini mir, sreča in

veselje; Iskrena beseda zavedni ženi; Žena vzor narodnoosvobodilnega odbornika; Naša zapuščena mladina bo naša največja skrb!; Slike iz Sovjetske zveze...

Naša žena tik pred koncem druge svetovne vojne v marčevski številki na prvi strani objavi razglas Glavnega odbora Slovenske protifašistične ženske zveze, v katerem ženske z neposrednim nagovorom poziva k političnem udejstvovanju:

*»Nobena slovenska žena naj ne stoji v tem času ob strani, vsaka naj prispeva z vsemi svojimi močmi k naši zmagi, ker bo imela pri njej potem tudi svoj delež. Vsaka slovenska žena naj se zaveda, da Slovenke nismo same, da so z nami tudi naše sestre na osvobojenem jugu. Z nami so vse jugoslovanske žene, ki nas podpirajo s svojimi žrtvami in s svojo borbo. Globoko se zavedajmo, da moramo očuvati trdno zvestobo svojemu narodu. Učimo se voditi in upravljati svojo ljudsko državo. Zasledujmo pisanje našega časopisja in naučimo se iz njega politično misliti!«* (NŽ 1945: št. 1, str.3). V tem razglasu lahko najdemo tako velelni naklon kot tudi govorno dejanje, s katerima se revija postavi na avtoritativni položaj in hkrati daje občutek osebne interakcije.

V tekstih Naše žene, ki so govorili o družbeni vlogi ženske med drugo svetovno vojno, lahko ugotovimo, da je prisotna ideologija komunizma. Revija žensko nagovori s predpisovalnim in odredovalnim diskurzom, v okviru tega uporablja velelni naklon, s katerim svetuje s položaja avtoritete moči. Ugotovili smo tudi uporabno modalnih glagolov, kot so morati, smeti, moči, ti pa prav tako implicirajo avtoriteto. Revija z njimi neposredno poučuje svoje bralke, kako naj sodelujejo v družbenem življenju. Tudi z uporabo govornih dejanj revija nastopi s položaja, s katerega predpisuje z uporabo obljub, zahtev... Revija ženski ob začetku vojne dodeli vlogo borke, ženske, ki naj s sodelovanjem pomaga v boju proti okupatorju, in naj s svojim pogumom postane zgled drugim ženskam. Hkrati je v tekstih mogoče ugotoviti, da je ženska - kljub pozivom, naj vstopi v sfero javnega življenja,- reprezentirana v tradicionalni vlogi. Skrbi za dom, vzgaja otroke, je v pomoč moškemu..

### 6.1.2 Naša žena po vojni

Narodi in narodnosti Jugoslavije so v plebiscitarnih povojnih volitvah 1945 izglasovali odpravo monarhije in graditev socialistične družbene ureditve v federativni republiki (Tomšič 1983: 16). Leta 1946 je nova ustava ženske priznala kot enakopravne državljanke in jim dodelila volilno pravico, zagotovila pa je tudi vsestransko enakopravnost spolov (Jogan 2001: 323). Številna vprašanja, ki neposredno vplivala na položaj žensk in družine, predvsem razvoj šolstva, zdravstva, otroškega varstva, socialnega skrbstva, zaposlovanja, stanovanjske in komunalne izgradnje, pokojninskega in invalidskega zavarovanja ipd., so postala področje državne oziroma družbene odgovornosti (Tomšič 1983: 16). Razvoj socialistične družbe, boj za neodvisnost države, opiranje na lastne moči – vse to je s svojo objektivno logiko terjalo in ustvarjalo pogoje tudi za neposredno vključevanje žensk kot ekonomskega in političnega dejavnika v razvoj. Odločilnega pomena za ta razvoj je bilo, da je vodstvo države brez pridržkov računalo z udeležbo žensk (Tomšič 1983: 17).

In s kakšnim diskurzom Naša žena v tem obdobju nagovori ženske? Po drugi svetovni vojni se začne graditev socialistične družbe, ki temelji na ideologiji komunizma. S kritično diskurzivno analizo bomo tudi tu skušali ugotoviti ideološko obarvanost besedil, še posebno teh, ki so predmet našega raziskovanja: besedil, v katerih Naša žena piše o družbeni vlogi ženske. Tudi tu bomo ugotavljali uporabo prijemov predpisovalnega diskurza. V prispevku Žene v upravnopolitičnih tečajih ženske obvesti, da je njihovo sodelovanje s KPS obrodilo sadove, da so bile usmeritve, ki so jih lahko prebrale tudi v reviji Naša žena, prave. V gradnji komunizma lahko sodelujejo najbolj preproste ženske, ki so bile doslej odrinjene od položaja odločanja:

*»Odkar smo izvolili prve Narodnoosvobodilne odbore, v katerih sodeluje lepo število žena, ki so s svojim delom dokazale, da so sposobne vršiti naloge v naši narodni oblasti, se vršijo pod vodstvom odseka za izgradnjo narodne oblasti pri predsedstvu SNOS-a upravnopolitični tečajji. Naša žena enakopravno stopa v javno življenje in s pomočjo izobrazbe pogloblja svoj smisel za javno udejstvovanje. Na tečaje prihajajo naše preproste žene in dekleta, ki so bile v stari Jugoslaviji odrinjene od političnega odločanja. V naših kmečkih in delavskih ženah je veliko smisla, volje in sposobnosti za delo v Narodnoosvobodilnih odborih.*

*Mnoge žene z lahkoto premagujejo težave in predsodke, ki so posledica naše preteklosti.*« (NŽ 1945: št. 2-3, str. 28). Komunistična ideologija se zrcali skozi diskurz z naštevanjem posledic, ki jih ima vstop ženske v javno sfero. Prej zatirane in odrinjene od političnega odločanja lahko zdaj preproste kmečke in delavske ženske enakopravno sodelujejo v vodstvenih organih, kar je bil prej privilegij izobraženih žensk. S tem dokazujejo, da so sposobne za delo v vodstvenih organih, kjer jih je bilo v preteklosti zaradi različnih predsodkov zelo malo.

Pri raziskavi si pomagamo tudi s prispevki, ki so izšli ob obletnicah izhajanja Naše žene. Tako med drugim Tita Škerlj, urednica Naše žene, ob 25-letnici revije zapiše: *»In že sledijo poročila o otroških domovih, o otroški kolonijah, o zbiranju denarja, hrane in oblačil za otroke-žrtve vojne pri nas in v Bosanski krajini in v Liki, o tečajih za delo v ustanovah socialne politike, šoli za zaščitne sestre itn.*« (Priloga NŽ 1970: str. 19).

Nova oblast je ob polnem sodelovanju ljudstva začela takoj obnavljati in graditi v vojni razdejano deželo, ki je bila že poprej zelo nerazvita. V obnovo in boj z zaostalostjo, ki so ga vodili novi odbori ljudske oblasti in vse politične organizacije in še posebej AFŽ, se je množično vključila moška in ženska mladina – na prostovoljnih akcijah po vsej državi. V tovarnah in na poljih se je razvilo udarniško gibanje. Sprejeli smo obsežne načrte industrializacije, elektrifikacije, za razvoj šolstva, zdravstva in socialnega skrbstva. Storjeni so bili posebni ukrepi za hitrejši razvoj manj razvitih delov države. (Tomšič 1983: 16)

Naša žena v obdobju po vojni med drugim precej pozornosti posveča političnemu izobraževanju žensk. Med drugim jih je pozvala k udeležbi na julijskih volitvah. V naslovu prispevka opazimo uporabo velelnega naklona in neposreden nagovor: *Ko volimo, naj nam bodo te žene vzgled: »Žene so v osvobodilnem gibanju igrale pomembno vlogo kot borke, politične delavke ali bolničarke, kot matere in žene, ki so radovoljno žrtvovale može in sinove za svobodo svojega naroda. Tiste pa, ki jih ni borba na ta način zajela in jih vključila v novo življenje, jih je zajela ob času ljudskih volitev. Ljudske volitve dajejo enakopraven položaj vsaki ženi in s tem odpirajo srca vseh žena.*« (NŽ 1945: št. 6-7, str. 120)

K deseti številki leta 1945 na željo naročnic prvič priložijo krojno polo. Številka 11 ima v prilogi Naš dom nasvete za vzgojo, zdravje, gospodinjstvo, kuhinjo. Opaziti je tudi prva opozorila na gospodarnost, podprta z ekonomskimi izračuni.

Socializem je iznašel svojo obliko potrošništva, ki je bila skladna s tedanjo vladajočo ideologijo (Vidmar 2003: 844). Socialistična ideologija, ki je gradila na idealu delavca v produkciji, je izključevala (meščansko)prakso trošenja kot neproduktivno obliko dela. Socializem je namesto tega iznašel svojo lastno obliko potrošništva, za katerega je bilo značilno, da ga je artikuliral prav politični in kulturni diskurz proti-potrošništva. Za vzpostavljanje proti-potrošniške paradigme je bila pomembna prav ženska, ki je tako za kapitalistični kot za socialistični družbeni imaginarij nosilka zasebnosti in z njo povezanih praks porabništva (Vidmar 2003: 844).

Vpliv vladajoče ideologije, ideologije socializma, je opazen tudi pri analizi naslednjega teksta, ki bralkam pojasni dobre lastnosti gospodarskega načrta in vse pozitivne posledice, ki jih bo prineslo udejanjanje tega načrta. V deveti številki Naše žene leta 1947 ponatisnejo prispevek Mitre Mitrović iz Žene danas z naslovom Kaj nudi petletni plan ženam Jugoslavije in kaj zahteva od njih:

*»/.../Ko razmišljamo, kaj nudi petletni plan ženam Jugoslavije, pridemo do sledečega zaključka: kakor je resnična svoboda in demokracija pomenila osvoboditev žene iz suženjskega položaja, tako zagotavlja gospodarski razvoj naše države ženam, kakor vsemu delovnemu ljudstvu, lepšo, bogatejšo in srečnejšo bodočnost. To se pravi, če je cilj petletnega plana odprava gospodarske zaostalosti naše države, kar je osnovno vprašanje, se bosta s tem izboljšala tudi življenje in položaj žene /.../« (NŽ 1947: št.9, str.3). Z gospodarskim razvojem si bodo torej delavci zagotovili lepšo prihodnost, kar je eden izmed osnovnih ciljev komunizma. Lepša prihodnost pa čaka tudi ženske, če bodo sledile petletnemu planu:*

*»/.../Potrebno je le vedno znova podčrtati in poudariti, da ima rast industrije velik vpliv na življenje vsega ljudstva, da pomeni večji doprinos v kmetijstvu tisočem in tisočem žena izboljšanje njihovega življenja, da je odprava kulturne zaostalosti žena najtesneje povezana tudi z elektrifikacijo in podobno. Zato pomeni petletni plan za žene Jugoslavije, če ga pogledamo v celoti, začetek nove dobe, zagotovitev dosedanjih pridobitev, uresničenje boljšega in*

srečnejšega življenja.« V tekstu opazimo tudi uporabo modalnega glagola, s katerim implicira, da je za udejanjanje petletnega gospodarskega načrta pomembno sodelovanje žensk:

*»Bilo bi pa spet napačno, če bi ob proučevanju teh občin vprašanj petletnega plana zapostavljali vse one posebnosti, ki se tičejo žene in njenega položaja. Te posebnosti moramo poznati, da bomo dosegle čim širšo mobilizacijo žena, da bomo vključile v izvajanje plana milijonske množice žene širom naše države./.../Problem zaščite materinstva se v petletnem planu zelo ostro postavlja prav v zvezi z dotokom ženske delovne sile v industrijo. Jasno je, da delavke tudi z največjimi napori težko odsežejo velik uspeh, če njihovi otroci niso preskrbljeni. Brez zaščite materinstva, brez otroških domov in jasli si je težko zamisliti popolno enakopravnost žene./.../ Na uspehe petletnega plana bomo gledali tudi po številu otroških domov in jasli, ki jih bomo ustanovili za otroke delavk in ostalih žena, zaposlenih zunaj hiše, in po tem, koliko so žene same k temu doprinesle./.../«* Že odločitev, da ponatisnejo ta prispevek je lahko ideološko obarvana. V diskurzu prispevka je mogoče najti tako neposreden nagovor bralke, kot tudi modalne glagole. Ženske se morajo zavedati, da bo gospodarski razvoj pomenil srečnejšo prihodnost tudi za njih. Ženske je treba vzgojiti v zavedne državljanke, ki bodo sledile ciljem socialistične države. Prispevek napove, da bodo ženske bolje živele, če bodo sledile tem ciljem.

V socialističnih državah je ravno množična zaposlitev žensk te najbolj obremenila, saj ni spremenila koncepta družine. Socialistične družbe so v različnih obdobjih sicer poskušale na različne načine porušiti ali zmanjšati razliko zasebno/javno, prav tako tudi politično/nepolitično, zlasti s »podružabljanjem« družine, z negiranjem zasebnosti kot vrednote, vendar je šlo to prizadevanje praviloma vzporedno s preprečevanjem konstituiranja civilne družbe, saj je ravno sfera zasebnosti in družine predstavljala »otok« individualnosti in vsaj navidezne svobode ter neideološkosti. (Feher in Heller v Nastran Ule 1990: 15). Socialistične države svoj kolektivizem gradile na paradržavnem podružbljanju vseh sfer človekove dejavnosti, zlasti iz zasebne, torej na omejevanju zasebnosti: od zasebne lastnine, zasebne ekonomije do podružbljanja družine. Ideologija egalitarnosti je navidez povzročila vstop žensk v javno sfero, vseeno pa se je ohranil cel sistem razlik (Nastran Ule 1990: 16).

Prva številka revije v letu 1948 objavi obširno poročilo o III. kongresu AFŽ Slovenije, ki je bil decembra leta 1947. Ne le gostje na kongresu, temveč tudi delegatke, so več kot o aktualnih ženskih vprašanjih govorili bolj o splošnih družbenih in gospodarskih problemih, o mednarodnem položaju, o krivičnosti obtožb Kominformbiroja in premagovanju posledic osamitve. Že objava poročila organizacije, ki je sodila pod okrilje vladajoče Komunistične partije, da gre za ideološki vpliv.

Usklajenost poklicnega dela žensk z družinskim življenjem se je izboljšala z gradnjo otroških vrtcev, z večjim vključevanjem predšolskih otrok v varstvo in z zagotavljanjem varstva v osnovnih šolah (Jogan 2001: 322). Domove igre in dela (otroške vrtce) in jasli so ustanavljala predvsem podjetja, kjer so bile matere zaposlene. Naša žena leta 1948 ponatisne govor predsednice glavnega odbora AFŽ Slovenije Angelce Ocepek na II. kongresu AFŽ Jugoslavije, kjer je med drugim poudarila, da vprašanja varstva otrok ni mogoče vsepovsod rešiti z ustanovami in opiše položaj delovnih žensk, ki bi ga lahko pomagala izboljšati Antifašistična zveza žensk, torej politična organizacija, ki sledi ciljem komunizma. Med temi je tudi izboljšanje položaja delavk in delavcev:

*»/.../ V mnogih tovarnah tudi teče delo v več izmenah. Tako morajo mnoge matere na delo že zelo zgodaj ali pa se vračajo izredno kasno domov. Takšna mati nikakor ne more otroka pred delovnim časom odpeljati v dom ali ga po delovnem času ne more spraviti domov. Torej njenega vprašanja tudi otroški dom ne more rešiti v celoti. V takih primerih bi organizacija AFŽ lahko izredno veliko pomagala. V primernem času bi lahko tako zaposleni materi odpeljali otroka v dom ali ga pripeljali domov, v primerih pa, kjer domov še ni, bi AFŽ izmed svojih članic izbrala takšne, ki bi v delovnem času matere vzele otroke zaposlenih v oskrbo./.../«(NŽ 1948: 3, str.6). Bralke lahko iz tega prispevka sklepajo, da jim organizacija lahko pomaga v duhu solidarnosti, na katerem se je gradila socialistična družba.*

Da je država s svojo vladajočo ideologijo vplivala na diskurz Naše žene in na njeno reprezentacijo ženske, lahko ugotovimo tudi v prispevku ob 25. obletnici izhajanja. V njem namreč revija posredno pojasni, da se je položaj žensk izboljšal s pomočjo solidarnosti, torej pomoči družbe. Pomoč pri reševanju težave, s katerimi so se srečevale ženske, so reševali aktivni žensk Zaposlenim materam so pomagali prostovoljke in prostovoljci:



*»Obzorje in aktivnost žensk sta se, kakor kažejo strani Naše žene, neprestano širila. Potrebam so se prilagajale tudi organizacijske oblike dela. Na terenu so nastajali aktivni žensk za posamezne pereče probleme svojega območja. Samo v predvolivnem tekmovanju je bilo v Ljubljani ustanovljenih 150 za pomoč materi in otroku, drugi so s prostovoljnim delom pomagali tovarnam izpolniti plan, spet drugi so si prizadevali izboljšati oskrbo svojega terena, eni so prevzemali patronate nad pionirskimi organizacijami, drugi so zbirali bolehne otroke in organizirali zdravniške preglede in zdravljenje zanje, občasni aktivni so skrbeli za organizacijo novoletnih praznovanj za otroke ali za počitniške kolonije. Naša revija je o vsem tem poročala, vendar ne le pohvalno, ampak zmerom bolj kritično. Krepil se je boj proti birokratizmu, proti formalističnemu in zato neučinkovitemu izpolnjevanju nalog.« (Priloga NŽ 1970). Naša žena je torej poročala o pomoči ženskam in pisala o pozitivnih vidikih solidarnosti, pa tudi o morebitnem neizpolnjevanju nalog, ki so si jih zastavljali ženski aktivni. Neizpolnjevanje nalog je bilo, kot lahko sklepamo iz prebranega, pripisano birokratizmu, proti temu pa se je bilo treba boriti.*

V posebnem sporočilu naročnicam v 11 številki leta 1951 Naša žena zapiše svoje programske usmeritve v preteklosti in z navedbo števila naročnic poudari svoj prevladujoč položaj na trgu ženskih revij. Iz tega lahko med drugim sklepamo, da se postavi na položaj avtoritete, ki je ženskam sporočala, kako naj vzgajajo otroke, kaj se dogaja po svetu.... Ob tem tudi napove usmeritve za prihodnost:

*»Naša žena ima veliko tradicijo, izhajala je že med vojno, po vojni je imela 40000 naročnic, torej več kakor katerikoli ženski list do zdaj pri nas. /.../ Vsebovala bo politične aktualnosti, razpravljala o ženskih in vzgojnih problemih, o dogodkih doma in po svetu, zlasti kaj delajo in kako žive žene, o kulturnih dogodkih doma in po svetu, gledališču, filmu, o knjigah in likovni umetnosti, o zdravstvenih vprašanjih./.../ Posebno pozornost bo uredništvo posvečalo praktičnemu delu Naše žene. List bo prinašal članke o higieni žene, kozmetiki, športu in gimnastiki, o lepem vedenju, praktičnem gospodarstvu in kuhanju ter še nešteto drugih stvari. Popolna novost pa bo to, da bo prinašala revija modne modele, katere bodo spremljali modni nasveti.« (NŽ 1951: 11, str. 363). V tekstu zasledimo načrte revije za prihodnost, v katerih ima ženska tradicionalno vlogo v družbi, saj napoveduje spremljanje tem iz zasebne sfere. Ženskam bo med drugim ponujala nasvete za praktično gospodinjstvo, kuharske nasvete, nasvete za*

vzgojo otrok. Poleg tem iz zasebne sfere, pa bo spremljala tudi javno sfero- med drugim napove spremljanje življenja žensk po svetu.

Uredništvo Naše žene je 1952 začelo izdajati knjige o vzgoji in negi otrok, spolnosti, nasvetih za kuhanje in shranjevanje živil ter knjige o družbenem položaju žensk. Iz tega lahko med drugim sklepamo, da je revija ohranjala tradicionalno vlogo žensk, katerih glavna skrb naj bi bila zasebna sfera.

O družbenem položaju žensk piše tudi prispevek, kjer je vpliv vladajoče ideologije prisoten neposredno, saj ženske poziva k akciji, je tudi koreferat Sodelovanje žene v ljudski oblasti, v katerem med drugim izrazi prepričanje, da se morajo v odločanje o družbenih zadevah vključiti tudi ženske z vasi. Njim je treba v skladu komunistično ideologijo pomagati, da se bodo vključile v skupno reševanje nalog, ki jih ima socialistična družba. Ugotovimo lahko uporabo velelnega naklona in neposreden nagovor bralk. K boljši prihodnosti delavstva pa lahko pripomore tudi delovna ženska, kateri je treba povedati, na kakšen način lahko to stori:

*»Žene na vasi – zadrugnice in kmetice – moramo vključiti v družbeno življenje, jim pomagati odkrivati pogled v prihodnost naše vasi, to je zadrugništvo, neutrudno jim moramo pomagati odkrivati in premagovati lastne pomankljivosti in pomankljivosti okolja ter jih navduševati za skupno reševanje nalog, ki nam jih nalaga naša socialistična domovina. Delavki v tovarni povejmo, da je odvisen razvoj podjetja tudi od njenega sodelovanja v delavskih svetih in upravnih odborih. Vsem delovnim ženam – delavkam, zadrugnicam in kmeticam, pa pokažimo pot, ki vodi k izboljšanju njih položaja v družbi, ki ga bodo dosegle s požrtvovalnim delom.«* (NŽ 1952: 12, str. 333-334). V isti številki Naše žene so se zvrstili prispevki s kongresa AFŽ z naslovi: »O vprašanju brezposelnosti delavk in nameščenk in o odnosih do zaposlene žene«, »O vprašanju kmečke žene«, »O vzgoji, šolstvu in kulturno prosvetnem delu«, »Nekaj misli o problemih zaposlene žene s stališča zdravstvene službe«, »Rdeči križ in žene«,... Ideološko obarvanost vsebine lahko ugotovimo že iz dejstva, da je šlo za prispevke s kongresa organizacije, ki je nastala pod okriljem Komunistične partije.

Vpliv vladajoče ideologije ugotovimo tudi v uvodniku Naše žene z naslovom O čem je razpravljal Plenum AFŽ Jugoslavije. V njem je namreč poudarjena vzgojna in izobraževalna funkcija ženskih revij in drugih medijev, ki jo imajo po mnenju Antifašistične zveze žensk: *»Pri prosvetljevanju žene igrajo nedvomno veliko vlogo ženski listi in ostali časopisi, brošure in knjige, namenjene podeželskemu ljudstvu, dalje potujoče razstave, filmi, radio itd.«* Ob tem pojasni tudi vlogo te politične organizacije pri ozaveščanju žensk, ob tem pa ne pozabi poudariti nadzorne funkcije organizacije: *»Daje naj pobudo za razvijanje tega dela na podeželju. Spremlja naj razvoj, zbira in mobilizira naj žene, da se bodo udeleževale tečajev, predavanj itd., budno naj pazi, da se bo to življenje razvijalo v pravi socialistični smeri in naj reagira na vse nepravilnosti, ki bi se pojavile pri tem prosvetljevanju.«* (NŽ 1953: št. 2, str. 370) Poleg tradicionalne vloge socializem ženski podeli tudi vlogo družbeno-politične delavke, ki sodeluje v razvoju družbe. Tudi dejstvo, da revija v uvodniku objavi teme, o katerih je razpravljala plenum Antifašistične zveze žensk, nakazuje na vpliv vladajoče ideologije na uredniško politiko Naše žene.

Tako revija med drugim napove ukinitvev AFŽ-ja, saj naj bi se ženske v skladu s komunistično ideologijo vključile v skupno reševanje nalog v okviru političnega, družbenega in gospodarskega življenja. Pojasni tudi, da se lahko vprašanja, ki se tičejo žensk, rešujejo na skupni ravni: *»Nobenega dvoma ni, da bo AFŽ morala doživeti ustrezne spremembe./.../Posebno delo med ženami in posebne ženske organizacije bodo torej toliko manj potrebne, kolikor bolj se bodo žene udeleževale skupnega političnega življenja.«* (NŽ 1953: str.196). Revija istega leta objavi poročilo o ukinitvi edine ženske organizacije. Z vprašanji žensk se je poslej ukvarjala Zveza ženskih društev:

*»Kongres je zboroval v času, ko so že izvršene velike spremembe v organizaciji vsega našega političnega, družbenega in gospodarskega življenja in ko se že na vseh področjih kažejo uspehi in sadovi teh demokratičnih sprememb. Zato je tudi naš kongres posvetil precej svojega dela vprašanju naše organizacije in prišel do pomembnih sklepov v tem pogledu. Razpustil je organizacijo AFŽ kot enoliko in edino organizacijo in ustanovil Zvezo ženskih društev. (NŽ 1953: št. 11, str. 290)*

Ideološki vpliv socializma na diskurz revije Naša žena opazimo tudi ob tridesetletnici njenega izhajanja. V prispevku namreč pojasni, da je del boja za boljši položaj

delavskega razreda tudi reševanje vprašanj položaja žensk. Družba potrebuje vzgojno revijo, s katero bralke ozavešča, jim ponuja stališča o določenih družbenih vprašanjih:

*»Čeprav še počasi, vendarle se vse bolj uveljavlja spoznanje, da je reševanje vseh odprtih vprašanj položaja žene, matere in družine, dolgoročno in ekonomsko gledano, v bistvu boj za večjo družbeno produktivnost dela, in v tem trenutku še posebej boj za stabilizacijo gospodarstva in nacionalne valute. To je danes objektivno lahko učinkovita podpora reformi in stabilizacijskim ukrepom./.../Vse to so razlogi, ki še danes narekujejo potrebo po listu, ki na specifičen način oblikuje stališča o tistih družbenih vprašanjih, ki so za žensko še posebej interesantna; - potrebo po listu, ki osvešča in neposredno vključuje v prizadevanja za spreminjanje omejenih pogojev in razmer vse družbene sile, zlasti pa ženske same. Glede tega lahko ugotovljamo, da je odmevnost Naše žene velika in njen vpliv pomemben.« (NŽ 1971: 3, str. 23).* Bralkam torej na neposreden način pove, da je Naša žena revija, ki jih ozavešča, ki jim pove, kaj je za njih dobro, vpliva na oblikovanje njihovih stališč, jim pove, o čem naj razmišljajo.

V decembrski številki v letu 1976 v uvodniku revija napove načrt za prihodnost. Temeljne vsebinske zasnove niso spreminjali, poudarili pa so, da se mora revija razvijati ustrezno času, razmeram, potrebam in željam tistih, ki jo berejo: *»Še bolj kot doslej in bolj neposredno bomo poročali, kako živijo in delajo naši ljudje (ne samo ženske, čeprav predvsem) v mestih in na deželi, v delovnih organizacijah, krajevnih skupnostih in šolah, v kmečkih zadrugah in svojih družinah.« (NŽ 1976: št. 12, str1).*

Poziv k udejstvovanju pri oblikovanju političnih odločitev je prisoten v uvodniku četrte številke Naše žene v letu 1979. V njem med drugim zapiše, da so na problemski konferenci delavke razpravljale o svoji vlogi v združenem delu. Tu lahko ugotovimo, da revija bralko nagovori neposredno, pri tem pa uporabi modalna glagola *morati, smeti.*: *»Pred nami je čas, ko moramo to, kar smo ugotovile in sklenile na zborih, uresničiti v praksi. Zato tudi poslej ne smemo biti tihe in neaktivne. Oglasiti se moramo na primer povsod, kjer bomo sestavljale načrte razvoja, tako v delovni organizaciji kot v krajevni skupnosti.«* Ženske nagovori v prvi obliki množine ženskega spola iz tega lahko sklepamo, da je avtorica želela poudariti zvezo med revijo in bralko. Nagovori jo na osebni ravni, tako kot jo nagovorijo prijateljice. Tudi tu je

moč opaziti vpliv ideologije komunizma: prispevek piše o zborih delavk, združenem delu, delovni organizaciji, krajevni skupnosti - o oblikah organiziranja v času socialistične države. Tudi prispevek, ki ga Naša žena objavi v peti številki revije leta 1981 in smo ga uporabili v uvodu diplomskega dela, zasledimo ideološko usmerjenost revije:

*»Na straneh Naše žene sledimo našemu družbeno ekonomskemu razvoju in hkrati družbeno političnemu osveščanju torej zorenju žensk. Prikazana je pot našega socialističnega samoupravnega sistema, ko delavci in občani neposredno prevzemajo odgovornost za celovit družbeni razvoj in ko nekoč ženska vprašanja postopoma preraščajo v družbena. Ob tem razvoju spremljamo tudi spreminjanje organiziranosti žensk.« (NŽ 1981: 5, str. 16).*

V programskih izhodiščih za leto 1982 Naša žena zavrne možnost sprememb v vsebini revije. Ob tem bralke neposredno nagovori in jim pojasni, da jih bo še naprej ozaveščala in jih usmerjala v njihovem življenju. Ideološki duh v tem prispevku zasledimo tudi v poudarku na vzgojni funkciji revije, saj bo ta delovnim ljudem še naprej predlagala rešitve, z njimi pa bodo lahko vstopali v javno sfero, v sfero odločanja:

*»Naj vam povemo, da bo naša in vaša revija nadaljevala s tradicionalno usmeritvijo, ki velja že od njene ustanovitve – 1941. leta. Še vedno bo angažirana družbeno politična revija, ki bralce, še posebej pa bralke, informira in jih mobilizira za aktivno udeležbo in sodelovanje v družbenem dogajanju v njihovem širšem in ožjem področju. Z našim pisanjem bomo še naprej spodbujali aktivnosti in predlagali rešitve, ki naj delovnim ljudem in občanom (predvsem zaposlenim staršem in delavkam) omogočajo čim večjo udeležbo v družbenopolitičnem življenju in odločanju o družbenih zadevah tako v temeljnih organizacijah združenega dela kot v krajevnih in drugih družbenopolitičnih skupnostih ter samoupravnih interesnih skupnostih./.../« (NŽ 1982, št. 1, str. 10) Tudi v tem prispevku lahko ugotovimo neposreden vpliv vladajoče ideologije: opredeli se za družbeno politično revijo, ki svoje občinstvo ozavešča, jih poziva k aktivnemu sodelovanju v sferi javnega življenja.*

Za ženski tisk je bil v takratnih razmerah značilen protisloven položaj: po eni strani (čeprav tudi tu spremenjeno) spremlja problematiko, ki je tradicionalno »ženska« (kuhinja, moda, gospodinjstvo, otroci), po drugi strani pa obravnava vprašanja, ki so povezana z odpravo vsega »tradicionalno ženskega«, torej globalna družbena vprašanja (Jogan 1986: 36). Znotraj

prvega področja deluje ta tisk tako, da v bistvu vpliva na oblikovanje vrednot in takšne prakse, ki naj omogoča enakopravno udeležbo žensk na vseh področjih družbenega življenja; pri tem je očiten trud za rušenje predstave, da sta družina in gospodinjstvo izključno ženska stvar. Znotraj drugega področja pa tisk nenehno na različne načine opozarja, da so vprašanja biosocialne reprodukcije, kjer ima pomembno vlogo družina, zelo pomembna družbena zadeva. Zaradi postopnosti in neenakomernosti razvoja na obeh področjih še vedno obstaja tudi potreba, da ta tisk brezobzirno razkriva takšne in drugačne oblike neenakopravnosti žensk; pri tem se seveda opira na marksistično zasnovano reševanje ženskega vprašanja, katerega bistvo je, »žensko« vprašanje kot posebno, z razvijanjem socialističnih odnosov, postopno izginja.

Takšna usmeritev se kaže delno že v vsebinskih opredelitvah vseh treh revij; nobena od njih ni več »ženska«, temveč je (Naša žena) »ženska in družinska« (Jana in Otrok in družina) pa sta »družinski« reviji (Jogan 1986: 36). Pomemben dokaz za to novo usmeritev in hkrati spreminjanje zavesti ljudi je lahko tudi sama sestava bralcev; zanjo je značilno, da v njej niso zastopane le ženske, temveč je vedno več moških. Vse tri revije se ukvarjajo z več vprašanji, obveščajo, vzgajajo, pomagajo na področjih, ki so sestavina vsakdanjega življenja slehernega človeka (problem prehranjevanja, oblačenja, stanovanja, zdravja, čistoče itd.). Zaradi tega pa jih ne gre ocenjevati kot manj politične: po eni strani je tudi tu neka »politika«, saj ljudje ne živimo v praznem »samoupravnem« prostoru, temveč vsak dan z mnogimi vsakdanjimi problemi; po drugi strani pa te revije stalno posegajo na področja, ki veljajo kot splošno družbena (»resna«). Tako postopoma te revije rušijo tisti začarani krog, v katerega so ujete mnoge »ženske revije« v družbah, kjer ni dovolj očitna (ali sploh ni) sestavina celotnega razvoja tudi strategija uveljavljanja popolne enakopravnosti žensk.

Joganova (1986: 37) se vpraša, ali še sploh potrebujemo poseben »ženski tisk«, ali nismo že dovolj zreli, da s tem tiskom prenehamo, je verjetno treba nekoliko dopolniti in se vprašati: ali so že res v vseh razsežnostih našega življenja uresničene vse razmere za polno enakopravnost vseh ljudi, ali ni več nikakršnih sledi neenakopravnosti med spoloma - od odnosov v združenem delu do odnosov v družini in odnosov med partnerjema ter ali je tisto, kar je bilo nekoč »žensko«, res že v celoti sprejeto pri vseh kot skupna stvar in, končno, ali tudi to bolj zasebno področje ni potrebno organiziranega družbenega spreminjanja in zanimanja?

Odgovor na to vprašanje je po mnenju Joganove (1986: 37) razmeroma jasn. Tisk s tovrstno vsebinsko usmerjenostjo je potreben, vendar ne kot utrjevalec odnosov, ki vlečejo nazaj, temveč kot sistematičen in dosleden usmerjevalec vseh tistih procesov, ki ustvarjajo možnosti za humanejše odnose med spoloma in sploh med ljudmi; za odnose, ki po samoupravni poti vodijo k odpravljanju ozke patriarhalne družine ter k podružbljanju in demokratizaciji družine in širših družbenih skupnosti. Ženski tisk mora biti v bistvu po vsebini grobar lastnega, posebnega parcialnega položaja. V praksi se večkrat pojavlja tudi vprašanje: ali je ženski tisk političen, »resen«, ali je to le »lažji«, zabavni tisk. Stališče, da je ženski tisk le nekaj lahkotnega, za razvedrilo, je v bistvu konservativno in pomaga pri ohranjanju zgodovinske osamitve žensk in njihove delne družbenosti. K preseganju te osamitve prispeva stališče (in seveda na tem temelječa dejavnost), da je ženski tisk političen, vendar ne političen na odtujen način; to pomeni, da se mora ukvarjati z vsemi vprašanji konkretnega vsakdanjega življenja in z vmeščanjem teh vprašanj v globalno strategijo socialističnega družbenega razvoja (Jogan 1986: 37).

### **6.1.3 Naša žena v obdobju tranzicije**

Pregled vsebine Naše žene od začetka samostojne države potrjuje vtis, da lik matere izgublja prevlado (Vidmar 2001: 34). Namesto njega vlada druga podoba, podoba ženske s poklicno kariero. V reprezentacijah sodobne ženske v Naši ženi je ženska predstavljena iz družinskega kroga neposredno v javno sfero. Tam deluje kot ambiciozna, zagnana in poklicno uspešna in samozavestna figura. Sodobna ženska je "bolj samozavestna, zaupa vase in v svoje sposobnosti, ne le v družinskem, temveč tudi v poklicnem življenju želi dokazati svoje sposobnosti", jo karakterizira priloga iz leta 2000, ki je namenjena politiki spola in spolnim vlogam v družbi tranzicije. Zdi se, da v 90-ih letih ta novi lik ženske posebno uspešno artikulira podjetnica. Prispevek v februarški številki iz leta 1991 jo opisuje z besedami: "Povprečna podoba (podjetnice) pa kaže še mlado žensko, ki se je podjetništva lotila med 30. In 35. Letom, ima višjo ali visoko izobrazbo (najmanj pa srednjo), je poročena in s šoloobveznimi otroki. Preden je odšla na svoje, je bila večinoma precej let v družbenem podjetju – pogosto se je nato lotila podobne dejavnosti v svoji firmi. Večini teh žensk stojijo ob strani možje – kot enakopravni partnerji v firmi ali pa tako, da zanje kažejo razumevanje. Zelo pomembno je tudi

to, da imajo te uspešne ženske vsaj minimalno pomoč v gospodinjstvu, redke srečnice celo gospodinjsko pomočnico.”

V preraščanju industrializma se nujno uveljavlja razlika med novo individualizacijo in privatizmom (Nastran Ule 1990: 18. Privatizem poudarja zasebniško definicijo individualizma, tj. individualnih strategij, ki jih določajo množična potrošnja, apolitičnost, stroga ločitev zasebnega od javnega in precepcija družine kot družbene celice, ki brani zasebno sfero pred “vdori” iz javne sfere. Prav posebno pa poudarja tradicionalne spolne razlike in tradicionalne koncepte družinskih spolnih vlog. Zato pravzaprav ne pripozna individualnih spolnih razlik in individualnih odnosov med spoloma, temveč le njihovo tipizirano, uniformno podobo.

Prav priznavanje spolnih razlik, kot se individualno izkazujejo, ne pa kot definicij vlog, ki prikrijejo druge razlike, je začetek resnega priznavanja vseh drugih razlik in s tem začetek dejanskega pluralizma v družbi in politiki.

Ule (1990: 18) opozori, da poskusi vnovičnega prekritja vsega življenja in dela žensk z nacionalnimi, religioznimi in družinskimi stereotipi niso nevarni le za ženske, ker jih znova tlačijo v tradicionalistično vprego. Nevarni so družbi nasploh, saj so simptom zantne in verjetno precej razširjene negotovosti pred velikimi spremembami, ki jih prinaša poindustrijska družba.

Vidmarjeva (2001: 33) za to obdobje meni, da v samih ženskih revijah transparentnost podobe matere postopoma izginja. Predvsem tradicije, ki so vezane na zahodno potrošniško družbo po drugi svetovni vojni in ki so zasedle tudi slovenski revijalni trg v zadnjih nekaj letih, vnašajo v zalogo kolektivnih podob projekcije sodobne ženske, ki se v svojem življenju vse bolj posvečajo same sebi in izdelovanju svoje idealne samopodobe; ki večji del dneva preživljajo zunaj doma, kjer razvijajo lastne poklicne ambicije; in ki na poti domov, če sploh, razmišljajo kot gospodinje, ki načrtujejo delo doma tako, da bo v njihovem – in ne več zgolj družinskem – najboljšem interesu. V novem javnem telesu lik ženske, predane materinstvu, izginja v ozadje.



Premiki v politiki reprezentacije niso samovoljni, temveč deloma odsevajo družbene spremembe, ki redefinirajo položaj ženske v družini in družbi (Vidmar 2001: 33). To velja tudi za slovenske ženske revije. Naša žena je v tem pogledu še posebno zanimiva, saj se kot prva in najstarejša povojna ženska revija pri nas postavlja v ta novi prostor reprezentacije sodobne ženske s sebi lastno in bogato kulturno zgodovino. Naša žena podobno kot njene zahodne "sestre" v svojem nagovoru bralkam vključuje široke in raznolične socialne portrete; to počne tako v povojnem socialističnem obdobju, ko se z uredniškim diskurzom obrača na bralke kot "matere in žene", "kmetice, delavke, izobraženke", "aktivistke in politične delavke", kakor v zadnjem desetletju tranzicije, ko jih naslavlja kot "kmetice" in "kmečke gospodinje, delavke v tovarnah..pa intelektualke". Ob žanrsko pogojenem zarisovanju družbeno heterogenega ženskega bralstva, ki se v reviji imaginarno združuje v "razred žensk", posega Naša žena v devetdesetih podobno kot zahodne publikacije tudi v polje spreminjajočih se družbenih vlog in položajev žensk.

V tem posegu se skriva tudi predstava o materi kot vse manj izpostavljeni obliki javne prisotnosti ženske. Aprilska številka v uvodniku pojasni:

*"Tokrat bi z vami rada pokramljala o preteklem mesecu, o marcu. V njem so nas klicale neaktere bralke in spraševale, zakaj v marčni številki nismo posebej pisali o osmem marcu, mednarodnem dnevu žensk, druge, zakaj ne o 25-tem marcu, materinskem dnevu. Odgovor na to sem napisala že velikokrat, pravzaprav vsako leto. Naša žena je ženska in družinska revija, zato o teh zadevah, ki se jih drugi spomnijo le ob teh dneh, pišemo skozi vse leto, spadajo v koncept, zasnovano revije. Osmega marca v našem uredništvu nikoli nisom prenehali spoštovati. Pred dvema letoma, ko se je v naši družbi zbudil kar odpor do praznovanja osmega marca, smo v reviji zapisali, da je bil in bo za nas to mednarodni dan žensk, ki smo ga sicer v preteklosti praznovali popačeno s sindikalnimi veseljami, darovanjem predpasnikov ali kuhalic sodelavkam in podobnim, a je bil in ostaja za nas dan, kakršnega si je zamislila leta 1910 Klara Zetkin: dan, ko naj ženske svet (in moški) demonstrirajo protivojni, za mir, za enakopravnost."*

Podoba matere izginja s strani ženskih revij: toda ali to pomeni, da se je ženska v sodobnem svetu in v času slovenske tradicije otrešla družbenih spon, ki so jo za nekaj stoletij prikovale v zgodbo o materinstvu kot njenem družbenem poslanstvu in osebni izpolnitvi? Vidmar(2002: 34)

Revija opisuje prehod k podjetništvu tudi kot izkušnjo, ki prinaša ženski sprostitev spolnih vezi v družini in učinkuje kot vir pozitivne samopodobe. Podjetnica v številki iz leta 1991 pripoveduje o svoji poti v podjetništvo kot rezultatu opažanja v času med porodniškim dopustom, da možu "prija vsakdanje točno kosilo". V zgodbi se mož odloči, da bo racionaliziral ugodje v dnevno rutino tudi po porodniškem opustu, in sklene, da bo žena ostala doma. Toda ta postane podjetnica in z malim obratom učinka moževe odločitve zdaj sama zaposluje moža kot delavca v svojem podjetju. Druga podjetnica dodaja k sliki: "Nikoli nisem hotela biti pripeta k loncem in metli in na srečo, mi tudni ni bilo treba. Ni me sram, če mi je ljubše, če mi skuha ali pospravi kdo drug, tako kot se tudi ne friziram sama ali si sama ne šivam."

Vidmar (2002: 36) ugotavlja, da Naša žena spodbuja ekonomsko osamosvojitve ženske kot način ženske osvoboditve iz spon gospodinjskih in zakonskih obvez ter realizacijo ženske moči in kreativnosti tudi v aprilski številki iz istega leta, kjer predstavlja portret nezaposlene matere. Mlada mati v portretu ni tip "ženske", ki bi bila srečna, če bi bila samo mati in gospodinja. Ona hoče med ljudi, umrla bi, če bi morala vse življenje preživeti sama med štirimi stenami. "Še več: ženski ujetosti se portretiranka upira z iznajdljivostjo in pogumom. "Potem pa me je nenadoma prešinilo, "pripoveduje Naši ženi o svoji odločitvi, da se preizkusi kot podjetnica. "Vprašala sem se, zakaj pa ne bi začela na svoje, saj sem mlada, pogumna in volje imam tudi dovolj. Če mi država noče, ne zna ali ne more pomagati, si moram pač sama."

Tanja Podobnik Zec zapiše v prispevku z naslovom Uspešne ženske med družino in poklicno kariero :

*"V Sloveniji zaposlenost žensk ni nov pojav. Že v začetku tega stoletja je bilo na ozemlju današnje države med zaposlenimi približno 20 odstotkov žensk. Prvi povojni popis*

*prebivalstva leta 1953 je pokazal, da je med 773.000 ženskami več kot tretjina ekonomsko aktivnih. Med 266.637 zaposlenimi je bilo dobrih 33 odstotkov žensk. Odtlej sta delež in število zaposlenih žensk naraščala vse do leta 1988, ko jih je bilo zaposlenih skoraj 400.000. Tudi po tem letu število zaposlenih žensk še vedno narašča, čeprav, žal, na račun hitrega povečevanja zaposlenosti moških. V letu 1995 so ženske predstavljale skoraj polovico vseh zaposlenih. Večina jih je delala v negospodarskih dejavnostih (67 odstotkov od vseh zaposlenih), medtem ko jih je bilo 41 odstotkov zaposlenih v zasebnih podjetjih. Zanimiv podatek, da je od 51.020 obrtnih obratov vpisanih v obrtni register 9.700 tistih (21,2 odstotka), ki imajo status samostojne podjetnice, 15,4 odstotka pa je nosilk v tako imenovani gospodarski družbi. /.../« (NŽ 1997: št.5, str.12)*

Vidmarjeva poudari, da kljub temu, da portreti žensk v Naši ženi konstruirajo podobo podjetne, samostojne ženske in ženske, ki je predana svojemu poklicu, pa v pripovedi o moderni ženski zunaj doma poklicno življenje ne ogroža družinskega življenja. “Pač nisem tista mati, žena, gospodinja,” pripoveduje arhitektka, “ki bi stala pred štedilnikom. Vse gre po zelo hitrem postopku. Vendar se imamo radi in na gre krasno.” Kombiniranje poklicnega življenja z družinskim izbrisuje ideal gladkega prehajanja ženske med svojima dvema “domovanjema”. Napovedovalka v aprilski številki iz 1993 odgovarja na vprašanje o tem, kako usklajuje svoj poklicni urnik z urnikom družine: “Trudim se in nenehno usklajujem urnik z družino, da sem lahko skupaj s sinom Blažem, ki je gimnazijec, in hčerko Polono, ki končuje osemletko. Tudi mož, ki je zobozdravnik, precej časa preživi v službi in je vselej v kombinaciji z mojim urnikom. Ves prosti čas preživimo skupaj in smo, preprosto rečeno, srečna družina.” Arhitektka iz portreta v februarški številki iz leta 1997 čez teden dela, konec tedna je namenjen družini. Motiv srečne družine, ki jo materina zaposlitev ne more omajati, je razviden tudi v zgodbi o novinarki iz decembrske številke 1993: “Družina mi veliko pomeni(....)Najbolj sem seveda ponosna na vlogo matere in na hčerko Ulo. Vloga matere je odgovorna, zato tudi ni čudno, da se hčerki zelo veliko posvečam in se z njo veliko pogovarjam, seveda o temah, ki so primerne za njeno starost.”

Vendar, kot meni Vidmarjeva (2002: 37) pa zgodba o družini, v kateri materina zaposlitev ne podpira harmonije, mater s tem, ko jo osvobaja, hkrati priklepa na novo

ekonomijo racionalizacije časa in energije zaposlene ženske. "Moja prva vrednota je družina," pripoveduje zdravnica v portretu iz novembra 2000. "Vem, kaj je urejena družina, srečen dom, partner, ki te spoštuje in podpira. Najmanj, kar moram narediti, je, da vračam to, za kar pa sta potrebna disciplina in delo." Motiv srečne družine v portretih Naše žene pogosto temelji na tej drugi, narobni plati ženskega odpovedovanja. Političarka in nekdanja novinarka takole odgovarja na vprašanje, ali kdaj obžaluje, da je preveč zaposlena in da ima manj časa za svoja otroka: "Velikokrat. Zato poskušam tisti čas, ko smo skupaj, izkoristiti čim bolj intenzivno." Materinstvo posega v ženski čas tako, da je ne odvezuje odgovornosti, temveč jih prerazporeja in vpenja okoli ženske odsotnosti od doma." " Za otroke je pač potrebno poskrbeti, se včasih tudi žrtvovati zanje, da imajo vse, kar misliš, da jim pripada...Najhuje pri otrocih je, če se po naključju zbudijo ob dveh ali treh zjutraj, da jim je čisto vseeno, če si se ti vrnil malo prej domov s snemanja ali koncerta. Zahtevajo svoje in konec! Ja, včasih je bilo res naporno!", se na drugem mestu spominja pevka in fotografinja.

V sodobnem diskurzu je žrtev, ki se jo prenese brez hujših družbenih pretresov, kot nakazuje že opisani lik podjetnice, žensko gospodinjsko delo. V socialnih predstavah Naše žene biva gospodinja v nedotaknjeni obliki le še na podeželju. Gospodinja iz Obreža, dobitnica zlatega priznanja za meso iz tunke, na primer, je razgledana ženska, ki jo zanima, "kaj se dogaja v širšem okolju. Je pa njeno prvo delo gospodinjenje." Podoba kmetice v tej reprezentaciji veže delo gospodinje na starodavne tehnike priprave hrane brez "posebnega recepta", s tem pa novinarski diskurz tudi gospodinjo simbolno premešča v preteklost. Tudi skrivnost kuhanja, ki je v potrpežljivosti, razvezuje gospodinjstvo od moderne ženske. Potrpežljivost je namreč kategorija, ki jo sodobna urbana zaposlena ženska ne more zasedati. " Nisem dobra gospodinja. Da imam razmetano, opazim, ko pridejo gostje," pripoveduje zdravnica v oktobrski številki iz leta 1991. In dodaja: "Na splošno pa lahko rečem, da smo si ženske v Sloveniji veliko preveč naložile na svoja ramena. Če smo uspešne v poklicu, imamo takoj – četudi le podzavestno – slabo vest, če doma ni vse v najlepšem redu." (Vidmar 2002: 37)

Mateja Kožuh Novak v kolumni z naslovom Kdo bo pritegnil modre žene opiše življenjsko zgodbo neke ženske, ki je se je žrtvovala za svojo družino, čeprav je imela možnosti, da bi si zgradila lastno kariero in se sprašuje:

*»Je kdo kdaj pomislil, kaj si ona želi? Izkušenih, modrih žensk, ko je Marija, je na slovenskem podeželju veliko. Uspešne, nevidne vladarice v svojih družinah, ki ne omagajo pod nobenim bremenom, so opora vsem okoli sebe, tudi svojim moškim. Ko jih življenje preveč zdeluje, ostajajo potem, ko otroci zapustijo gnezdo, v slovenski družbi neizkoriščene, neopazne, kot so neopazne v svojih družinah. Njihovo pamet, njihove bogate izkušnje in skromnost, pa sposobnost, odrekati se lastnim koristim na račun koristi skupnosti, slovenska država hudo potrebuje. Kateri vaški veljak bo presegel zastarele, že zdavnaj zavržene družbene norme in jih pritegnil k soodločanju? Kdaj se bodo skupaj zbrale vaške ženske in se dogovorile, katere med njimi morajo priti v svet krajevne skupnosti in katere v občinski svet, da bo denar za javno porabo pravilno porabljen, da bodo otroci prenehali odhajati iz vasi in se bodo lažje odločali za potomstvo? Razviti narodi pravijo, da niso tako bogati, da bi lahko zametavali pamet. Kdaj se bomo mi tega naučili?« (NŽ 1997: št. 5, str.5)*

Vidmar (2002: 39) meni, da v družbeni imaginaciji, ki ga izrisuje diskurz Naše žene, izkušnja ženske, ki sledi svojim sanjam, še vedno pomeni hkrati preizkušnjo ženskosti, njene predanosti in razumevanja vloge matere. Četudi se zdi, da portreti Naše žene vztrajno zavračajo možnost, da poklicno uspešna ženska ogroža materinstvo in družinska srečo, vztrajnost sama govori o družbenem antagonizmu, ki ga slovenska družba v devetdesetih letih steška dešifrira v jasne odgovore./.../ Vztrajanje Naše žene, da v portretih slovenskih ženskih medijskih zvezd poudarja vlogo matere, še posebno glasno govori o ideoloških spopadih, ki na koncu prvega desetletja družbe tranzicije pretresajo slovensko kolektivno zavest. Slavna oseba je "locus družbene moči v potrošniškem kapitalizmu, ki omogoča konfiguriranje, pozicioniranje in pomnoževanje diskurzov o posamezniku in individualnosti v sodobni kulturi", pravi David Marshall. Zgodba o zvezdniški materi, ki noče biti "prva dama, ampak prva mama" svojemu otroku, pripenja materinski diskurz na portret poklicne ženske. S tem, ko ga množi in razpršuje v nove družbene kontekste, ne le reproducira hierarhijo ženske družbene vidnosti, temveč hkrati rekonstruira žensko izkušnjo v okvir patriarhalne ekonomije družine in materinstva. (Vidmar 2002: 40)

Iz biografskih družinskih pripovedi sredi devetdesetih spet raste podoba matere, tokrat močnejša in odločnejša, da stoji ob strani svojemu otroku, pa tudi srečnejša in bolj izpolnjena v materinstvu, kot je to kdaj veljalo za proletarko ali meščansko “brezdelno gospo” pred njo. Upanje za slovensko družino, ki, kot pravi v portretu kandidatka za predsednico Republike Slovenije, ki je v prejšnjem sistemu, ki je ženske silil v delo in hkrati izničil njihovo biološko funkcijo, skorajda izgubila svoje mesto v sistemu (tradicionalnih) vrednot, ali slaba vest materi, ki v vsakdanjem življenju ne ve več, kako biti ljubeča vzgojiteljica, ki se predaja svojemu delu. (Vidmar 2002:41)

Podoba ženske iz portretov Naše žene in podoba matere iz strokovnih rubrik ustvarjata kontradiktorno sliko. Kot na tem mestu meni Vidmarjeva (2002: 49), liki podjetnih, poklicno uspešnih žensk konstruirajo zgodbo o sodobni ženski, ki, medtem ko živi lastno življenje, zmore dovolj časa in energije za družino. Žrtev, ki jo družba v tej novi konstelaciji javne podobe ženske družba dopušča, je gospodinjsko delo. Novi srednji razred si lahko omisli pomočnico ali racionalizira družinske obveznosti, če to pomaga ženi. Žrtev, ki je sodeč po portretih uspešnih žensk družba ne dopušča, niti v obliki diskurza o žrtvovanju ne, je materinstvo. Ženska ima lahko svojo poklicno pot, toda ključ do njene izpolnitve kot ženske je še vedno materinstvo. Racionaliziranje gospodinjstva lahko v tem pogledu preberemo tudi kot zgodovinsko darilo družbe ženski, da kot ženska s poklicno kariero še bolj polno uživa v vlogi matere.

Vidmarjeva (2002: 51) poudarja, da v ženskih revijah poteka obnavljanje z nagovarjanjem bralke. S tem, ko jo uči odvisnosti od strokovnjakovega mnenja, jo vpenja v kompleksno mrežo tehnologij reproduciranja vednosti v moderni družbi. To velja tudi za materinstvo. Narobe bi bilo torej sklepati, da s tem ko strokovni nasveti posvečajo detajlno pozornost tehnikam materinstva, žensko premeščajo nazaj v zgodovinsko sliko, ko je bila dvojica mati gospodinja privilegirana in v večini primerov edina družbeno veljavna vloga za ženske. Nasprotno, sodobni diskurz o materinstvu prepoznava spremenjene družbene profile ženske, kakršne je mogoče najti tudi v portretih Naše žene, in četudi si žensko včasih prizadeva prikleniti na materinstvo vsaj za nekja časa, je to mogoče prebrati bolj kot preostanek preteklih

diskurzov, ki biva v sodobnih strokovnih artikulacijah materinstva. Sodoben pogled na materinstvo prinaša prepoznanje ženske vloge v strukturi družbene moči, in sicer kot subjekta strokovnega diskurza in kot potrošnice.

Naloga je težka, tako za mater kot za strokovnjaka. Socialne okoliščine, individualna biografija in družbeni pritisk vsak po svoje prispevajo k temu, da materinstvo ne steče vselej, kakor bi si želela bodisi žena mati bodisi njen svetovalec. Ostanajo le socialne fikcije, imaginarne podobe materinstva, ki v idealiziranih pripovedih ženskega prehajanja med dvema svetovoma, poklicnim in družinskim, iz življenja uspešnih žensk obljudljajo, da je tak prehod neboleč in brez žrtvovanja za žensko. Fikcije, ki kot vsaka literarna pripoved in kot pripoved iz ženske revije še zlasti, molčijo o družbenem kraju svojega nastanka, in govorijo razredu žensk nasploh. (Vidmar 2002: 51)

Političarka Mateja Kožuh Novak v Naši ženi tako opiše svoje štiriletne izkušnje dela v parlamentu:

*»Okolje je popolnoma novo, zlasti za strokovnjakinje moje stroke ali sorodnih strok, ki smo delale v zvečine ženskih kolektivih. Moški kolektiv, kakršen parlament je, te sprejme po eni strani kot žensko. Ogleda si te po dolgem in počez – če se da, poškili tudi pod krilo ali za bluzo – in te oceni. Vidijo vse, od spuščene zanke n nogavici do razmazane šminke. Sem in tja se kolegi spozabijo in v pričo tebe naglas ocenjujejo tvoje kolegice. Lahko si mislite, kako je ženski, ki se nima ne za lepo ne za zanimivo, ko se sprašuje, kako šele ocenjujejo njo, če so že do mlajših in lepših tako kritični. A temu se da hitro odpomoči. Prav hvaležna sem svojim poslanskim kolegom. Prisilili so me, da sem shujšala, zamenjala garderobo (na srečo sem imela dovolj veliko plačo), se naučila uporabljati, 'bojne barve', s tem pa se mi je bistveno povečala samozavest. Te pa potrebuje ženska, ki se poda v levji brlog, kakršen je parlament, obilo. /.../ Pri vsem tem početju nikakor ne gre za moški šovinizem. Osnovni razlog je obramba pred konkurenco. Prostora v vrhunski (pa tudi v lokalni) politiki je malo, novih kandidatov pa vedno preveč. Tu so vsi novinci v podobnem položaju s to razliko, da je ženske zaradi starih, utečenih predsodkov lažje odpraviti kot moške. In uspešneje saj opraviš s celo skupino hkrati. Raziskave so pokazale, da ženske bolj skrbimo za zdravje družine, za čisto okolje, za bolne in neboljane, da politiko bolj približamo potrebam prebivalstva kot moški. Vzgajani za peteline –*

*pa ne od žensk, od generalov, ki potrebujejo »hrano za topove« - nam premalo lajšajo vsakodnevne stiske, sebi pa skrajšujejo življenje. Premagati bomo morale ovire, ki nam jih nastavljajo zavestno ali podzavestno in bolj dejavno poseči v urejanje naše vsakdanjosti, če hočemo, da se bomo skupaj zadovoljno starali.« (NŽ 1997: št. 2, str. 4)*

Mateja Kožuh Novak v prispevku Ali morajo umirati moški prej (2) med drugim piše: *»Ob uvedbi večstrankarskega sistema je postala politika zanimiva za številne moške, ki se dotlej s politiko niso ukvarjali. Zato je prerivanje okoli političnih položajev (to je okoli proračunske vreče) mnogo hujše kot prej. Moškim je tekmovalnost privzgojena in se šteje kot vrlina, ženskam se tekmovalnost zamerja. In zaradi stereotipov, ki jih goji patriarhalna družba, se je žensk kot tekmic lažje otresti kot moških. Da uveljavimo svoje poglede na vodenje družbe na vseh ravneh – in ti so dokazano bolj humani, bolj praktični, bolj racionalni in bolj naklonjeni zdravju moških, bomo morale več narediti ženske same.» (NŽ 1997: št. 3, str. 4)*

Naša žena v tem obdobju ugotavlja, da so družbene spremembe prinesle izginjanje žensk iz političnega in poslovnega sveta: *»S padcem socializma v Vzhodni in Srednji Evropi se je povsod v teh državah delež žensk v javnem i političnem svetu močno zmanjšal, zlasti v parlamentih in najvišjih državnih telesih. To dejstvo je še posebej očitno v Sloveniji, so ugotavljale udeleženske poletne šole, saj nam vladajo sami moški. Predsednik države, predsednik vlade, vsi ministri, ves vrh v parlamentu, pa tudi predsedniki vseh strank (razen ene) so namreč moški. Tudi v poslovnem svetu ni dosti drugače. Na vrhu so skoraj sami moški, čeprav je seveda res, da premore naša država tudi nekaj uspešnih direktoric.» (NŽ 1997: št. 10, str.12).*

Naša žena vsa desetletja izhajanja veliko pozornosti namenja aktualnim temam. Tako v uvodniku devete številke leta 1997 odgovorna urednica Naše žene Sonja Tramšek med drugim tudi zapiše:

*» Najbrž bi morali že v tej številki spregovoriti o, predvsem za ženske žalostni temi, ki nas ta čas spremlja – o obujanju prizadevanj za odpravo pravice do splava, če si otroka ne želijo ali ne morejo želeli. /.../ Čim manj splavov, čim več otrok, je bil vedno moto pisanja v Naši ženi, s tem, da smo se zavzemali za možnosti, za ustvarjanje razmer, ki bi omogočile mladim družinam imeti otroke. Kam z otrokom, če nimaš strehe nad glavo? Kam z drugim, če*



*za najemniško stanovanje v Ljubljani plačaš 60.000 tolarjev na mesec, za novega pa ob takih izdatkih ne moreš varčevati? Stiske ljudi, posebej še mladih družin, so velike, otrok v Sloveniji pa tako malo, da čez leta že ne bo več stiske s prostori v šolah, tudi v srednjih ne, a tega dekreti, ukazi, ne bodo spremenili, pač pa bolj humana, ljudem prijaznejša politika.«*

Vsebinska zasnova revije je danes enaka kot ob ustanovitvi, zato je tudi lik ženske novega tisočletja v nej zelo podoben liku, ki se je razvijal skozi desetletja izhajanja Naše Žene. Teme, ki se pojavljajo v njenih prispevkih so zajete iz širokega spektra. Članki se ukvarjajo z materjo in otrokom, zaposleno žensko, gospodinjskimi nasveti, šivanjem, pletenjem, modnimi nasveti, recepti, bralke spoznava z vrtnarjenjem, pripravo komposta, opremo stanovanj, načini sajenja oziroma spravljanja pridelkov, posveča se medosebnim odnosom v družbi in družini, opozarja na psihosocialne probleme, skrbi za dobro počutje in urejen videz človeka, seznanja s svetom umetnosti in kulture, z bližnjimi ter daljnimi kraji in deželami. (Lotrič 2004: 48).

## 7. ZAKLJUČEK

Diplomsko delo je skušalo s pomočjo analize tekstov Naše žene odgovoriti na vprašanja glede medijske reprezentacije ženske v reviji. Zanimalo nas je, kako Naša žena nagovarja občinstvo ob začetku izhajanja in med vojno, v obdobju socializma, in kako danes? Kakšne so razlike, če sploh so? Ali vladajoča ideologija sooblikuje diskurz Naše žene? Kakšna je vloga revije pri reprezentaciji žensk? Na kakšen način reprezentira žensko in kako kot ženska revija obnavlja stereotipe o vlogi žensk, če jih?

Namen diplomskega dela je bil potrditi ali ovreči naslednje teze:

- Medijska reprezentacija ženske se v reviji Naša žena spreminja glede na družbeno-politični kontekst.
- V diskurzu Naše žene je pri ugotavljanju družbene vloge ženske moč opaziti prehod iz borke in družbeno-politične delavke v gospodinjo in spolni objekt.
- Vladajoča ideologija vpliva na diskurz Naše žene.

V raziskavi smo s kritično diskurzivno analizo proučevali prispevke, objavljene v Naši ženi, in sicer v izvodih revije, ki so izšli pred drugo svetovno vojno, med drugo svetovno vojno, izvode, ki so izšli po drugi svetovni vojni, in sicer do leta 1955 ter izvode, ki so izšli med leti 1975 in 1985. Z obdobje tranzicije smo se oprli na ugotovitve sociologinje Ksenije H. Vidmar (2002), ki je raziskala izvode Naše žene, ki so izšli med letom 1991 in 2001. Ob tem je treba poudariti, da je šlo za kvalitativno analizo tekstov, ki so pisali o družbenem položaju žensk, in da bi lahko drugi avtor, na primer s kvantitativno analizo in z drugačnim vzorcem dobil drugačne odgovore.

Ugotovili smo, da lahko vse zastavljene teze potrdimo. Torej medijska reprezentacija ženske se v reviji Naša žena spreminja glede na družbeno-politični kontekst, hkrati pa revija ohranja stereotip o tradicionalni vlogi ženske, v diskurzu Naše žene je pri ugotavljanju družbene vloge ženske moč opaziti prehod iz borke in družbeno politične delavke v gospodinjo in spolni objekt, vladajoča ideologija vpliva na diskurz Naše žene.

Že iz rubrik, ki se pojavljajo v reviji na začetku njenega izhajanja, lahko ugotovimo, da je Naša žena ženskam vseskozi namenjala vlogo, ki je bila družbeno določena, ideološko pogojena. Med drugo svetovno vojno je Komunistična partija, ki je začela boj proti okupatorju, potrebovala zavedne pomočnice in tudi prek Naše žene je ženske pozivala k uporabi proti okupatorju: v vlogi bork na terenu, še bolj pomembna pa je bila pomoč pri oskrbi borcev in negi ranjencev, zbiranju hrane, zdravljenju, oblekanju borcev. Ženska, ki jo je nagovorila revija, je bila postavljena v tradicionalno vlogo ljubeče, požrtvovalne in potrpežljive pomočnice. Naša žena jo je pozivala, naj izstopi iz zasebne sfere in v skladu s takratnimi zgodovinskimi okoliščinami pomaga borcem za pravičnejšo družbo.

Obdobje po vojni prinese v diskurz malce drugačno, vendar še vedno tradicionalno vlogo ženske v družbi. Takoj po vojni, ko se kot politični sistem uveljavi socializem, ki na ideji komunizma začne graditi socialistično ureditev družbe, ženska poleg vloge v družini začne dobivati vlogo v delavskem razredu. Delo žensk izven zasebne sfere od družbe zahteva, da poskrbi za varstvo otrok. Pomoč pri vzgoji otrok začetna družini zagotavljati vrtec in šola. Tudi Naša žena s svojim diskurzom naslavlja ženske, naj postanejo aktivne v graditvi socialistične družbe. Ob tem ohranja programske vsebine, značilne za ženske revije, s katerimi ohranja stereotip o ženski, ki skrbi za dom, družino...

Leta 1991 Slovenija z odcepitvijo od SFRJ postane samostojna država. Diskurz Naše žene in rubrike, ki se pojavljajo v reviji, se v svojem bistvu kljub spremembi sistema ne spremenijo dosti. Ženski še naprej ponuja nasvete v gospodinjstvu, nasvete za vzgojo otrok, za opremljanje doma, skratka nasvete, ki se nanašajo na zasebno sfero. Vendar pa liki podjetnih, poklicno uspešnih žensk konstruirajo zgodbo o sodobni ženski, ki, medtem ko živi lastno življenje, zmora dovolj časa in energije za družino. Ženska ima lahko svojo poklicno pot, toda ključ do njene izpolnitve kot ženske je še vedno materinstvo.

Medijska reprezentacija ženske, ki smo jo ugotavljali v reviji Naša žena se je sicer spreminjala glede na družbeno-politični kontekst, vendar je revija ženski vseskozi namenjala tradicionalno vlogo v družbi, ohranjala je stereotip o ženski, ki skrbi za dom in družino. Ženska

v diskurzu Naše žene v prvi vrsti ostaja mati. Analiza vsebine izvodov Naše žene v obdobju med drugo svetovno vojno je pokazala, da so bili prispevki namenjeni pozivom ženskam k skupnemu boju proti okupatorjem. Ženska je prikazana kot pogumna borka, pripravljena sodelovati v kolektivni akciji. Po vojni, ko ženske dobijo volilno pravico in se začne graditev socialističnega sistema, ima Naša žena pomembno vlogo pri pozivih ženskam k vključevanju v politično življenje. Ženska tako iz borke postaja družbeno-politična delavka, ki lahko prav v diskurzu Naše žene spremlja odnos politike do ženskega vprašanja in položaja ženske v družbi nasploh. V obdobju tranzicije pa se vse bolj kažejo poskusi, da bi ženski dodelili predvsem vlogo, ki jo je imela skozi zgodovino: biti gospodinja, ki skrbi za dom, družino. Hkrati pa potrošniška družba glavno vlogo daje ravno ženski. Oglasi, ki jih je v ženskih revijah, pa tudi v Naši ženi, ki se po nekaj desetletjih izhajanja, artikulira kot ženska in družinska revija, vse več in imajo cilj vpliva na bralstvo, postajajo del družbene tranzicije. Ženska naj bi bila v sodobni družbi tako uspešna gospodinja in mati, ob tem pa naj bo tudi uspešna pri delu in privlačen spolni objekt. Za slednje bodo poskrbela kozmetična sredstva, ki jih podjetja oglašujejo v revijah. Naša žena je vsa ta leta izhajanja ohranila programsko zasnovo. Tako kot je med drugo svetovno vojno svetovala ženskam, kako naj se lotijo šivanja in kuhe, tako je v obdobju po vojni in danes ohranila tradicijo rubrik in prilog, v katerih lahko bralka najde različne nasvete za gospodinjska opravila, vzgojo otrok, oblačenje, itn. Zanimiva je tudi ugotovitev, da je v vsebini prispevkov in rubrik Naše žene v vseh letih izhajanja moč zaslediti tendenco, da s svojim diskurzom nagovarja žensko v zasebni sferi. Uči jo, kako naj bo mati in na kakšne načine naj skrbi za družino in dom. Analiza tekstov je pokazala vpliv vladajoče ideologije. Večina tekstov, ki smo jih obravnavali je ženske naslavljala neposredno z ideološkim ciljem: vzgajati ženske. Na tem mestu se nam odpre vprašanje novinarske odgovornosti. Novinarsko delo naj ne bi smelo biti pod vplivom vladajoče ideologije, ekonomskih interesov medijske ustanove, vsaj v teoriji, vendar praksa pokaže, da temu ni tako. Za konec predlagam poglobljeno študijo, s katero bi skušali ugotoviti vlogo novinarstva v medijski reprezentaciji žensk in s tem odgovoriti na vprašanja ali je novinarstvo v službi civilne družbe ali države, ali lahko novinarstvo pripomore k razbitju stereotipov o podrejeni vlogi žensk, ki naj bi obvladovale zasebno sfero in le ob določenih trenutkih vstopale v javno sfero?

## 8. LITERATURA IN VIRI

### Samostojne publikacije:

- Althusser, Louis (1968/2000): Izbrani spisi. Ljubljana: Založba/\*cf
- Bezjak, Branka (2005): Ženske revije in podobe ženskosti. Ljubljana: FDV
- Bourdieu, Pierre (2001): Masculine domination. Cambridge: Polity Press
- Branston, Gill; Stafford Roy(1996): The media student's book. London: Routledge
- Cestnik, Mojca (2006): Reprezentacija spolnosti v medijih - primer Cosmopolitana. Ljubljana: fakulteta za družbene vede
- Connell, R.W (1987): Gender and power. Oxford: Basic Blackwell
- Debeljak, Aleš et.al. (2002): Cooltura – uvod v kulturne študije. Ljubljana:Študentska založba
- Erjavec, Karmen (1999): Novinarska kakovost. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Foucault, Michel (1976/2000): Zgodovina seksualnosti. Ljubljana: založba Škuc
- Goenc, Katja (2006): Novinarski diskurz in vladajoča ideologija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Hall, Stuart (1997): The work of Representation V: Representation: Cultural Representations and Signifying Practise. London:Sage
- Hrženjak, Majda (2002): Njena (re)kreacija. Ljubljana: Mirovni inštitut
- Jogan, Maca (1986): Ženske in diskriminacija. Ljubljana: Delavska enotnost
- Kamin, Tanja (2004): Promocoja zdravja in mit opolnomočenega državljana. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Košir, Manca (1988): Nastavki za teorijo novinarskih vrst. Ljubljana: Državna založba Slovenije
- Lacey, Nick (1998): Image and representation. Hampshire: Palgrave
- Lakner, Vesna (2004): Politična aktivnost slovenske mladine: primerjava med avtoritarnim in demokratičnim sistemom. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Legan, Jerca (2004): Razgaljena: Žensko branje v Sloveniji. Ljubljana: ISH-Fakulteta za podiplomski humanistični študij
- Lotrič, Petra (2004): Lik ženske v slovenskem revijalnem tisku. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- McQuail, Denis (1975): Communication. London: Longman Group Limited

- Nastran Ule, Mirjana (1997): Temelji socialne psihologije. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče
- Nastran Ule, Mirjana (2000) : Sodobne identitete v vrtincu diskurzov. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče
- Poler, Melita (1997): Novinarska etika. Ljubljana: Magnolija
- Poler Kovačič, Melita (2005): Kriza novinarske odgovornosti. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Poler Kovačič, Melita in Erjavec, Karmen (ured.) (2005): Uvod v novinarske študije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Režek, Mateja (2005): Vključenost kritične diskurzivne analize v model vzgoje za medije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Oakley, Ann (1974,2000): Gospodinja. Ljubljana: Založba /\*cf
- Prunk, Janko (1986): Slovenski narodni programi. Ljubljana: Društvo 2000
- Renzetti M., Claire in Curran J., Daniel (1995): Women, men , society. Boston: Allyn and Bacon
- Repe, Božo (2003): Rdeča Slovenija. Ljubljana: Založba Sophia
- Splichal, Slavko (1981): Množično komuniciranje med svobodo in odtujitvijo. Maribor: Založba Obzorja
- Šmicberger, Djuro (1988): Partizanska sedma sila – tisk in novinarstvo v NOB. Ljubljana: Partizanska knjiga
- Štih, Katjuša (2005): Reprezentacija spolov v informativnem programu televizije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Tomšič, Vida (1983) : Samoupravljanje in udeležba žensk v razvoju. Ljubljana: Zveza delavskih univerz Slovenije
- Tomšič, Vida (1980): Zbrani teksti. Ljubljana: ZSS
- Vatovec, Fran (1969): Slovenska in jugoslovanska časniška beseda. Trst: Založništvo tržaškega tiska
- Vezovnik, Andreja (2004): Reprezentacija žensk v teletabloidih. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Vidmar, Ksenija H.(2001): Ženski žanri. Ljubljana: ISH

### **Članki:**

- Erjavec, Karmen (2000): Medijska pismenost kot pogoj uspešne politične socializacije. Teorija in praksa 37(4),672-685ž
- Jogan, Maca in Šadl, Zdenka (1992): "Slovensko sociološko srečanje 1992: Sociologija in seksizem". Družboslovne razprave 9(14), 141-144
- Luthar, Breda (1999): Ženske revije: nadaljevanje politike z drugimi sredstvi. Teorija in praksa 36(3), 433-438
- Luthar, Breda (2001): Žurnalizem: poetika skupnosti pod krinko kronologije dogodkov. Teorija in praksa 38(2), 201-212
- Luthar, Breda (2003): Študije reprezentacij, Teorija in praksa 40 (2)
- Nastran Ule, Mirjana (1990): Ženska-politika-družina. Časopis za kritiko znanosti
- Tomc, Gregor (1985): Planiranje v Jugoslaviji – med planiranjem bodočnosti in zuresničevanjem vizije. Družboslovne razprave 2(3), 17-19
- Vidmar, Ksenija H. (2003) : Žensko telo, globalno potrošništvo in slovenska tranzicija. Teorija in praksa 40 (5), 839-857

### **Revije:**

Naša žena od leta 1941